

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

**Humor
v křesťanské tradici**

Richard Dračka

Katedra religionistiky
Vedoucí práce: doc. Pavel Hošek, ThD.
Studijní program: magisterský
Studijní obor: Evangelická teologie

Praha 2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Humor v křesťanské tradici napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 3.9.2007

.....

jméno

Bibliografická citace

Humor v křesťanské tradici; diplomová práce; Richard Dračka;
vedoucí práce: doc. Pavel Hošek, ThD.; Praha 2007 ; 57 stran;

Anotace

Tato práce se zabývá fenoménem humoru a jeho místem v křesťanské tradici. Nejdříve zkoumá fenomén humoru jako všeobecně lidský fenomén, poté dokazuje tento humor v křesťanském kánonu a křesťanské tradici a současné české a slovenské teologické diskuzi. Humor jako všeobecně lidský fenomén je těžko definovatelný. Přesto jej lze definovat pomocí toho, na základě čeho vzniká a jaké má aspekty. Na vznik humoru odpovídá několik teorií, které jdou shrnout do tří kategorií: teorie nadřazenosti, nesouměrnosti a odlehčení. Dále lze humor definovat pomocí určitých aspektů. V této práci jsou to: přesahující, odkrývající, spojující a posilující aspekt.

V křesťanském kánonu je humor široce zastoupen a to především ve Starém Zákoně. Bible zná směřující se Boha i člověka. Obsahuje takové humorné literární formy, jakými jsou: dvojí význam, slovní hra, ironie, sarkasmus, oxymoron, satira. V konkrétních příbězích, jako je například situace kolem narození Izáka, je pak doložen humor, jak byl definován v první kapitole.

V křesťanské tradici má humor nezaměnitelné místo a roli. Dotýká se takových témat, jakými jsou: víra, radost, spasení. Humor má též svůj etický rozměr.

Klíčová slova

humor, křesťanství, Starý Zákon, teologie, religiozita, smích

Summary

Humour in Christian Tradition

This graduation theses disserts upon humour phenomenon and its place in the christian tradition. First of all it examines the humour phenomenon as universally human phenomenon. Afterwards it evidences humour in the christian Scripture and in the christian tradition as well as in the temporary czech and slovak theology discussion. It is difficult to circumscribe the humour. There are many theories that try to define the humour. It is possible to summarize them into three basic: Theory of superiority, the theory of incongruity and the theory of unstressing. Afterwards it is possible to describe humour with some typical

aspects. In this theses the aspects are: transcendent, uncovering, connecting and revisiscent. In the christian canon, there is a lot of humorous literary forms and lot of humorous naratives. Especialy in the Old Testament. The humour that is defined in the first chapter is exemplified in the old testament naratives. In the christian tradition, the humour is very important fenomenon that relates to the faith, joy, redemption. There is also the ethics of humour.

Keywords

humour, christianity, Old Testament, theolgy, religiousity, laughter

Poděkování

Můj dík patří především mému milovanému synu Jáchymovi. Moc pěkně se směje.

Obsah

Úvod (8)

I. Humor jako fenomén (10)

A. Vymezení pojmu (10)

- a. Teorie humoru (11)
- b. Přesahující aspekt humoru (14)
- c. Odkrývající aspekt humoru (16)
- d. Spojující aspekt humoru (17)
- e. Posilující aspekt humoru (18)

II. Humor v Křesťanském kánonu (20)

A. Humor ve starověkém orientu (20)

B. Humor ve Starém Zákonu (22)

- a. Smích ve Starém Zákonu (22)
- b. Literární formy starozákonního humoru (23)
- c. Konkrétní humorné narativy Starého Zákona (25)
 1. Situace kolem narození Izáka (25)
 2. Ehúd a Eglón (28)
 3. David a Saul (30)
 4. David a Nabal (32)
 5. Bileám a oslice (33)
 6. Elijáš na Karmelu (34)
- d. Židovská anekdota (36)

C. Humor v Novém Zákonu (38)

- a. Smál se Kristus? (38)

III. Křesťanství a humor (40)

A. Možnost křesťanského humoru (41)

- a. Smějící se Bůh (42)

- b. Švejkův humor (44)
- B. Funkce humoru v křesťanské religiozitě (46)
 - a. Humor jako základní protipól osobní pýchy (46)
 - b. Humor proti idolatrii (47)
 - c. Víra a humor (49)
 - d. Radost a Humor (50)
- C. Etický rozměr humoru (51)
- D. Humorné a tragické (52)
- E. Humorný rozměr Bible a vztah ke křesťanské religiozitě (53)

Závěr (56)

Úvod

Předmětem této práce, jak je asi patrné z názvu, bude fenomén humoru. To už je samo o sobě humorné. Jedná se totiž o jev, který je tak snadno popsatelný, jako je popsatelná láska, krása a další nedefinovatelné jevy v tomto a všech jiných světech. Navzdory tomuto argumentu chci popsat a snad obhájit fenomén humoru a jeho roli v křesťanské tradici. Svým úsilím chci dojít k vyhodnocení teze: Humor jako všeobecně lidský fenomén má bytostnou funkci v křesťanské tradici.

Tuto práci rozdělují na tři základní části. V první z nich se snažím teoreticky naznačit, co to humor je a jaké jsou jeho aspekty. Právě z důvodu nedefinovatelnosti tohoto fenoménu se nepřikláním k žádné hotové definici humoru ani žádnou novou nevytvářím. Opírám se o tři teorie vzniku humoru a přidávám k nim čtyři aspekty, které humor charakterizují.

Na základě výtěžku první kapitoly se snažím doložit mnou charakterizovaný fenomén humor v křesťanském kánonu a to především ve Starém Zákonu. Přes načrtnutí několika vlastností starověkého orientálního humoru a přehledu literárních forem starozákonního humoru se dostanu ke konkrétním humorným pasážím Starého Zákona. Na nich doložím a obhájím vlastní charakteristiku humoru. Přiložím též exkurs do fenoménu židovské anekdoty a zmíním se o humoru v Novém zákoně a životě Ježíše Krista.

Ve třetí části doložím fenomén humoru a jeho funkci v křesťanské tradici. Zaměřím se především na současný rozhovor převážně českých a slovenských teologů. V této části chci dokázat, že humor má nejen vlastní roli v religiozitě křesťana, ale že souvisí s tak důležitými tématy, jakými jsou v křesťanství víra, radost, spasení.

Závěrečný oddíl věnuji utřídění nashromážděných poznatků. To přispěje ke konečnému zhodnocení hlavní teze této práce.

K výběru tohoto tématu mě vedlo hned několik důvodů. Ten první je, že sám jsem křesťan a jako většina křesťanů v mém okolí prožívám i já krizi křesťanství. Jako protestant kladu veliký, možná zásadní důraz na roli Bible v bohoslužebném i osobním životě. V tom bohoslužebném zažívám často, jak nudně lze vykládat i velice zajímavé a poutavé biblické oddíly. Jak snadno lze uhasit jiskru, která v těch příbězích, básních a dopisech vězí. Humor samozřejmě není to jediné, co postrádám, je to však jedna z věcí, kterou považuji za stěžejní v životě člověka vůbec a v životě křesťana tím víc. Nejde mi však o humorné historky ze života nebo prokládání bohoslužby lacinými vtipy. Jde mi o rozměr humoru v samotné podstatě křesťanství. Pokud je humor obecně lidským fenoménem, který podle křesťanské víry vložil do člověka sám stvořitel, a pokud je humor součástí svatých písem, musí tedy mít i svoje místo v křesťanské religiozitě. A pokud má, a jak se snažím dokázat, má ho bytostně, jak je možné, že se neprojevuje? Jak to, že zůstáváme, slovy katolického kněze a řeholníka Josefa Ondoka, v pasti nesprávné cesty idiotské vážnosti? Proč musí už jen spojení slov křesťanství a humor vyvolat v lepším případě smích, v horším úškleb?

Při citování Bible vycházím z Ekumenického překladu z roku 1979 vydaného v roce 1995. Pro přehlednost uvádím odkazy přímo v textu.

I. Humor jako fenomén

A. Vymezení pojmu

Jak už jsem předeslal v úvodu, snažit se postihnout fenomén humoru je věc nesnadná, snad i nemožná. Snažit se jej postihnout vědeckým jazykem je výsměch. „Vždyť humor, tak jako třeba krásu, v podstatě nelze postihnout. A snaha přesto jej postihovat paradoxně humor maří a jednou zahlédnutý vtip se popisováním obvykle vytrácí. Humor je křehký, má citlivou mechaniku.“¹ V současné filozofické situaci tento teoretický problém: co je směšno, komično, humorno, jak je lze definovat, co je jejich zdroj apod. přitahuje stále živý zájem některých filozofů. „Zdá se však, že dodnes neexistuje jednoznačné řešení tohoto problému. Existují i hlasy, že objektivní a definitivní vymezení podstaty fenoménu směšna – komična neexistuje, a také hlasy, že vůbec není možné. Johan Huizinga, holandský kulturní filozof a historik ve své knize *Homo Ludens* (Hrající si člověk) tvrdí, že výrazy jako hra, smích, zábava, žert, komično a bláznovství mají společné to, že jejich pojem se nedá z ničeho odvodit. „Jejich ratio (důvod) tkví v obzvlášť hluboké vrstvě naší duchovní bytosti,“ praví autor. Je nám prostě neznámý a možná i nepřístupný.“²

Pro začátek je ale nutné vymežit, co pod tento pojem zahrneme v našem bádání. Je zřejmé, že humor má cosi společného se smíchem. Že smích, popřípadě úsměv, je reakcí na humorno. Věci, které vyvolávají smích nebo alespoň úsměv, nazýváme různými výrazy. Patří sem slova jako úsměvné, směšné, komické, groteskní, legrační, veselé, žertovné, vtipné nebo humorné. Synonymické slovníky uvádějí tyto pojmy korelativně a v populárně naučné, často i odborné literatuře se směšují.³ Z hlediska estetiky a teorie literatury je základní kategorií „komično“ (z řeckého „*kómos*“ = veselý průvod, zábava), jež je považováno za

¹ Beneš, J., Humor v Tenaku/Starém Zákoně, s.1.

² Ondok, J.P., Bereme smích vážně?

³ Kulka, J., Humor – Freudův vklad pro psychologii a psychoterapii,

formu emocionálního hodnocení jevů projevující se zpravidla smíchem jakožto fyziologickou reakcí subjektu.⁴ Od komična se odlišuje "humor", jenž v sobě slučuje prvky komična i tragična. "Nezatrácuje, v jeho způsobu hodnocení reality je přítomna jak radost z vědění a převahy, tak tesknost a bolest z pochopení... Humor slučuje v sobě prvky komična i tragična, v účinu pak smích i pláč."⁵

Slovo humor pochází z latinského *umor*, což znamená vlhkost nebo pára. Ve středověké fyziologii bylo tohoto slova používáno k popisu čtyř hlavních fluid (krev, flegma, žluč a černá žluč), která, jak se věřilo, mají zásadní vliv na psychické a mentální kvality člověka. Ve významu rozmar nebo žert bylo běžně používáno v 16. století. a o století později už bylo používáno jak ve smyslu kvality činu, řeči nebo psaní, které vzbuzovalo zábavu, tak i schopnosti chápat a sdělovat směšné.⁶

a. **Teorie humoru**⁷

Na otázku, co to je humor a z čeho pramení, se snaží odpovědět nejrůznější teorie. Tyto teorie se dají rozdělit do tří základních skupin: 1. Teorie nadřazenosti, 2. Teorie nesouměrnosti, 3. Teorie odlehčení. Dříve než se dostaneme k vysvětlení jednotlivých teorií, je třeba nastínit, co se vlastně snaží postihnout. I když nelze popsat humor sám o sobě, lze popsat jeho projevy, tedy humorné situace. Zde je seznam, který snad postihuje většinu humorných situací, jak se s nimi v životě setkáváme: a) porušení běžného řádu věcí (obléknout si naprosto nevhodné oblečení, jíst jídelními hůlkami polévku, ...). b) porušení pravidel morálky nebo etikety (opilec, nenasyta, ...). c) uvedení někoho nebo něčeho do prostředí, kam nepatří (Twainův Mladý Yankee z Connecticutu na dvoře krále Artuše). d) cokoli tvářícího se jako něco, čím není (maškaráda). e) slovní hříčka. f) nonsens. g)

⁴ Vlašín, Š. a kol., Slovník literární teorie, s. 140.

⁵ ibid.

⁶ ZPEB, heslo Humor

⁷ dle Encyclopedia of Philosophy, heslo Humor

drobná neštěstí (palec pod kladivem, ...). h) Touha po znalosti nebo umění tam, kde to není na místě (školák učící se čínsky, klaun pokoušející se o dovednosti akrobata, ...) i) skrytá urážka. j) zlomyslnost. Tento seznam je důležitý proto, abychom mohli posoudit, jak která teorie odpovídá na tyto situace.

Teorie nadřazenosti. Pokud se někomu smějeme (opilci, klaunovi, ...), znamená to, že se mu cítíme nadřazeni. Dělá nám radost, že na tom nejsme jako on. Hobbes tvrdí, že smích je důsledkem náhlého přívalu sebeúcty. Takto se můžeme smát i sami sobě a svým chybám, které jsme v minulosti učinili, neboť nyní se už cítíme nad tím. Nejde zde však pouze o pocit vlastní nadřazenosti. Může jít též o pocity sympatie s někým, kdo nad něčím triumfuje. Náš smích často patří někomu nebo něčemu zkosnatělému nebo mechanickému, které podléhá něčemu živému, flexibilnímu. Na Molierovi můžeme vidět, jak komický charakter je často člověk s fixní ideou.

Teorie nesouměrnosti. Humorné je, pokud vedle sebe položíme dvě věci, které jsou rozporuplné, nehodí se k sobě. Příkladem může být člověk, který řekne: „Za svoji vlast bych i život položil. Teď bych to vlastně udělal klidně i pro dvě stovky.“ Zde je nepoměr důležitosti lidského života a dvou set korun. K teorii nesouměrnosti patří i náhlé překvapení. Kant tvrdí, že humor vyrůstá z náhlé proměny očekávání v nic. S tímto souvisí myšlenka, že humor je čistě najití spojitostí tam, kde žádné nejsou. Představitelem této teorie je například Karel Poláček, který definuje humor zároveň s Jean Paulem jako promítnutí konečného do nekonečného. „Humor je konfrontací skutečnosti proti neskutečnosti. Humor nedovede existovat sám, humor spočívá na relativitě, ve srovnání dvou nesouvislých prvků. Humorista je básník, jenž ze dvou prvků, ze dvou situací vytvoří to tercium. Otcem Humoru je sám pánbůh všemohoucí, jenž stvořil d'ábla, který napodobuje dílo boží.“⁸

⁸ Poláček, O humoru v životě a v umění, s.83.

Teorie odlehčení. V této teorii je za centrální element humoru považováno osvobození nebo odlehčení nátlaku. Lidé, kteří byli podrobena námaze, často vybuchnou smíchy, pokud tato námaha zmizí. Tato teorie tvrdí, že každý smích je způsoben osvobozením z nátlaku, který společnost klade na naše pudy. Představitelem této teorie je i Sigmund Freud, který ve své knize *Totem a Tabu, Vtip a jeho vztah k nevědomí* píše: „Slast vtipu se nám zdá pramenit z úspory energie určené na zábranu, slast komiky z úspory energie určené na obsazení představy a slast humoru z úspory energie určené na city.“⁹ Humorem rozumí Freud to, co dnes nazýváme jako zvládání úkolů, problémů nebo stresu. Subjekt odhlíží od reality a nastoluje humoristické zaměření („humoristische Einstellung herbeiführt“), které je vlastně iluzí. Jako příklad Freud uvádí následující situaci: Delikvent, kterého vedou v pondělí na šibenici, říká: „No, to ten týden dobře začíná.“

„Humor i komika mají stejné psychologické kořeny, jak o tom svědčí Freudovo vyjádření: „V průběhu svého vývoje jsme realizovali rozlišení svého duševního vybavení v koherentní Já a v to, co bylo ponecháno mimo ně jako nevědomé vytěsněné obsahy, a víme, že stabilita tohoto nového vývojového výtěsněného je vystavena ustavičným otřesům. Ve snu a v neuróze se to, co bylo takto vyloučeno, domáhá vstupu, buší na brány střežené příslušnými odpory, a v bdělém stavu zdraví používáme všelijakých zvláštních triků, abychom vytěsněné mohli s obejítím odporů a se ziskem slasti přijmout dočasně do svého Já. Vtip a humor, zčásti i komično vůbec, mohou být studovány právě v tomto světle.“ V kontextu uvedeného citátu jsou humor a komika prostředky uvolnění, odreagování a nastolení pocitů slasti.“¹⁰

Jak je asi zřejmé, žádná teorie nedokáže postihnout, a pokud ano, tak jen velice kostrbatě, všechny humorné situace, které jsou ve výše uvedeném seznamu. U teorie nadřazenosti je najednou velice těžké odlišit humor od obyčejné

⁹ Freud, *Totem a Tabu, Vtip a jeho vztah k nevědomí*, s.159.

¹⁰ Kulka, *Humor – Freudův vklad pro psychologii a psychoterapii*.

zlomyslnosti. Navíc nedokáže objasnit slovní hříčky a nonsens. To sice teorie nesouměrnosti dokáže, činí jí však problém například drobná neštěstí. Teorie odlehčení si sice umí poradit se zlomyslností a možná nonsensem, ale například slovní hříčky nebo náhlé překvapení dostatečně vysvětlit nedokáže.

Zde vidíme, jak nesnadným jevem humor je. Žádná z výše uvedených teorií nedokáže dostatečně postihnout všechny rozměry humoru nebo humorných situací. Ani já se o to nechci pokoušet. Beru humor jako jev, který je určitým způsobem daný a je vlastní každému člověku. Jako takový nelze sice popsat, lze však popsat jeho určité aspekty.

b. **Přesahující aspekt humoru**

Humor je odlišný od prosté radosti, přestože projev je často podobný. Jak se pokusím dokázat níže, je opravdový humor možný pouze tam, kde je v nitru skutečná radost. Humor má však narozdíl od radosti jinou povahu, jinou funkci. Radost přichází jako odpověď na to, co se nám zdá jako dobré a pro nás příjemné. Naproti tomu, jak tvrdí Mark Twain, tajemným pramenem humoru není radost, ale smutek.¹¹

Humor má tu vlastnost, že přesahuje. Teď mám na mysli ten dobrý, eticky správný humor, ten, který nemá za cíl někoho jiného zranit nebo mu ublížit. Roku 1964 odpověděl Milan Kundera v časopise *Host do domu* na otázku: „Myslíte si, že existují i jiné lásky než ty směšné?“¹² takto:

„To máte tak. Nikdo nemůže vidět svět jako směšný, pokud s ním beze zbytku splývá. I k tomu, aby člověk sám sebe viděl v proporcích směšnosti, musí od sebe odstoupit. Na ono zázračné stanoviště, z něhož je vidět směšné, dostává se člověk až během let; je to snad jakási odměna za dospělost. Směšné (alespoň jak já to

¹¹ Kišš, *Radost ako hodnota kráľovstva Božieho*, s.8 .

¹² Milan Kundera je autorem knihy povídek *Směšné lásky*.

chápu) nepopírá vážné, ale osvětluje je. Literatura, která je absolutně prostá tohoto svitu (nebo alespoň přisvitu), zdá se mi býti dnes jaksí jednostranná, vzniklá z ukvapeného nebo naivního, nebo příliš zuřivého postoje.¹³

Zde je vidět ta důležitá podmínka humoru a zároveň jeho vlastnost. Člověk, aby byl schopen humoru, musí od onoho objektu, který chce vidět humorně, odstoupit. Možná postavit se nad něj. A zároveň se humorem na toto místo dostává. Jde to jakoby ruku v ruce. To je výhoda pro ty, kteří jsou humoru schopni a nepřekonatelná překážka pro ty, kteří jej schopni nejsou. „Vtip znamená odstup od běžných, očekávaných nebo očekávatelných souvislostí, vybočení z možností, které čekají.“¹⁴ Radost reaguje, často smíchem, na něco dobrého. Humor reaguje sice také často smíchem, ale zdaleka ne vždy na něco příjemného. To je ta síla humoru, že dokáže překročit to zlé. Například když člověk jde po mokré kládě přes potok a nespadne do něho, má radost. Pokud do něj však spadne, má na výběr. Buďto bude nadávat na to, jak si zabahnil úplně čisté oblečení, nebo si do toho bláta ještě sedne a zasměje se tomu, že byl takový hlupák a vůbec to zkoušel, když je přece jasné, že na mokré kládě takřka nelze neuklouznout. Jakoby překoná humorem a díky humoru poměrně zlou situaci. A radost je tu také, nepramení však čistě z toho, že by člověk spadl do bláta, nýbrž z toho, že tuto situaci překonal. „Smích povyšuje smějícího se nad vysmívané. Smích nad sebou samým povyšuje člověka nad sebe samého.“¹⁵

c. Odkrývající aspekt humoru

Většina náboženství se tváří jako vážná, ba smrtelně vážná. Obsahují v sobě vysvětlení všeho a snaží se vypadat nedotknutelně, nenapadnutelně a velice jistě. Ale vzhledem k tomu, že každé náboženství je tvořeno lidmi a většina lidí má v sobě i rozměr humoru, smyslu pro humor, vede je i jejich vlastní náboženství k humoru. Jinak je tomu v sektách nebo ve fundamentalistických větvích různých

¹³ Citováno v Vrána, Experiment Křesťanství; s.197 .

¹⁴ M. Balabán, Hebrejské člověkosloví, s. 162 .

¹⁵ Stolovič, Židé žertují, s. 13 .

náboženství. Tam je samozřejmě lidská stránka potlačena a tak ani humor tu nemá moc místa. „Obecněji je fundamentalismus charakterizován jako uzavírání se do vlastní tradice jako protiklad pragmatismu, nebo třeba usměvavě i jako nedostatek sebeironie.“¹⁶ K nedostatku sebeironie jako součásti humoru a jejímu vztahu ke křesťanské víře se dostaneme později.

Ve většině náboženství je rozdíl mezi tím, čemu jeho členové věří, že je skutečné a mezi tím, co sami zakoušejí jako skutečné nebo co jako takové vidí zbytek světa. To je často terčem i kořenem humoru. Například Hinduismus považuje svět za *maya*, přelud. A rozpor mezi přeludem a skutečným světem bývá zpravidla pramenem humoru. Židovský humor je zakořeněn ve víře, že Židé jsou Bohem vyvoleným národem, nyní ale zdánlivě ponechán odmítnutý.¹⁷

Humor atakuje a odkrývá to, co se jeví jako lepší, než ve skutečnosti je. To pak vidíme, že císař nemá šaty. A právě pohádka *O císařových nových šatech* nám ukazuje, že i odkrývající role humoru se může obejít bez zla, bez touhy ublížit. Totiž ten, kdo na fakt, že císař je nahý, poukáže, je přece nevinné dítě. „Humor je uvolnění příliš utažených struktur. To, co bylo pevně konturované, objeví se v mžiku užaslého oka, jako bachraté, rovná záda jako zkřivený hřbet, lepší ženské tvary a lady jako groteskní nahromadění svalů a nakupení nežádoucích pachů; ne jedna ale desítky pih se ukážou na alabastru těla, nahoře i dole. Líbezný zpěv vnímáš jako procovské krákání. Chrám, vyzbrojený tolika sakrálně cennými předměty, odhaluje se jako špeluňka dobrá leda pro přebyt loupežníků a flandáckých vykuků. Ale také naopak: to mrňavé, škaredé a samozřejmě odpuzující se v netypických vteřinách zvedne k síle, kráse, chrabrosti a fantazii hodné cherubů a serafů.“¹⁸

¹⁶ Kropáček, Islámský fundamentalismus, s. 15.

¹⁷ Encyclopædia of Religion, heslo Humor and Satire.

¹⁸ Balabán, Hebrejské člověkosloví, s.163 .

d. Spojující aspekt humoru

Náboženství tradičně používala humor a satiru k tomu, aby přivedla lidi dohromady a smazala rozdíly mezi nimi.¹⁹ Když se lidé něčemu humornému společně smějí, je najednou nepodstatné, že jeden z nich vlastní tolik drahých aut a domů a druhý v jeho domech umývá záchody. Najednou nejsou sociální, ekonomické a kdoví ještě jaké hranice mezi lidmi tak ostré a tak důležité. Ve středověku byla oblíbená tzv. Hostina bláznů. Slavnost, při které se biskup, kněží i prostý lid navlékli do exotických kostýmů, zpívali neslušné písně, a smáli se pravidlům a rituálům církve. Zvolili si někoho jako “klučičího“ biskupa, což byl většinou nejhorší spratek ve městě, a ten celé této slavnosti předsedal. Tato slavnost, která bývala slavena začátkem ledna, byla odsouzena r. 1431 na Basilejském koncilu, přetrvala však až do dob reformace.²⁰

V dnešní době můžeme vidět něco podobného při oslavách Silvestra. Je to doba, kdy v očekávání něčeho nového, příchodu nového roku a s tím i nového řádu věcí, se dává prostor chaosu, aby ten na chvíli zavládl. Během takových oslav se lidé často smějí a vysmívají řádu roku minulého. Nejde zde sice přímo o projev humoru, avšak i ten zde hraje velkou roli.²¹

e. Pposilující aspekt humoru

Známým faktem je, že ranění ve válce se mnohem lépe uzdravují na vítězné straně. Podobné je to i s léčením těžkých chorob. Lidé přirozeně veselí se léčí rychleji a úspěšněji neboť smích kladně ovlivňuje fyziologii a biochemii organismu.²² Humor však není posilující a léčivý pouze pro lidi nemocné a

¹⁹ Encyclopedia of Religion, heslo Humor and Satire.

²⁰ ibid.

²¹ O tomto fenoménu viz. např. Eliade, *Dějiny náboženského myšlení*, sv.1, s. 81.

²² Kulka, J., Humor – Freudův vklad pro psychologii a psychoterapii.

zraněné fyzicky. „Smích, veselí a humor jsou léčivou nutností pro nás, kteří jsme v pasti nesprávné cesty idiotské vážnosti.“²³

Na těchto příkladech je vidět, že stav lidské mysli ovlivňuje i lidské tělo. Podobné je to i se skupinou lidí. Stav mysli jejich členů ovlivňuje její další vývoj. Jasně je to vidět na židovství. Židé jsou nejstarším známým žijícím národem na této planetě. Přitom kromě několika let na počátku své historie nezažil delší období klidu. Přesto tento národ stále existuje a navíc je národem s neuvěřitelným smyslem pro humor. „Humor a vtip vyrůstají z utrpení, z trpké zkušenosti prožitku zlého, z něhož však může vysvobodit Hospodin, Bůh Izraele, sama Pravda, samo milosrdné bytí Boží. Proto je vtip tak charakteristický pro Židy.“²⁴ Jejich humor se projevuje především v tzv. *Židovské anekdotě*, o které pojednává samostatná kapitola.

V této kapitole jsme se dotkli těžko postihnutelného fenoménu humoru všeobecně. Dále budu s tímto pojmem pracovat ve významu zahrnujícím v sobě do určité míry všechno, co vyvolává smích nebo alespoň úsměv, tedy to, co je úsměvné, směšné, komické, groteskní, legrační, veselé, žertovné, vtipné a zároveň všechny tyto kategorie přesahující. Jak jsem ukázal výše, tyto výrazy nejsou totožné ani zcela oddělitelné. Stejně tak se nepřikláním pouze k jediné teorii humoru. Teorie nadřazenosti, nesouměrnosti ani teorie odlehčení není schopna sama o sobě obsáhnout a vysvětlit všechny humorné situace. Přesto ani jednu z nich neodsuzuji a budu se o ně opírat v dalších kapitolách této práce. Připojuji však k běžně chápanému významu slova humor i vlastnosti, které jsem popsal výše, tedy aspekt přesahující, odkrývající, spojující a posilující. K těmto aspektům je možno přidat i relaxační nebo kritický. Tyto aspekty jsou však na rozdíl od výše zmíněných přiřaditelné pouze k omezenému množství druhů humoru nebo humorných situací.

²³ Ondok, J.P., Bereme smích vážně?, s.89.

²⁴ Balabán, M., Humor ve Starém Zákoně, in: Zpravodaj Společnosti Křesťanů a Židů, č.53, r.2005, Praha, s. 6 .

II. Humor v křesťanském kánonu

Specifický humor nacházíme v křesťanském kánonu. Zde nacházíme projevy lidskosti v nezastřené, jaksi nezvnitřněné a nezřaděné formě. V tomto oddílu se snažím podpořit svoji tezi na základě přítomnosti fenoménu humoru právě v Písmu Starého Zákona jako součásti kánonu všech křesťanů. Svůj humorný rozměr má samozřejmě i Nový Zákon, o tom se ale zmíním pouze částečně v kapitole Humorný rozměr celé Bible. Starý Zákon si vybírám záměrně proto, že popisuje člověka i společnost v širší paletě situací. To je samozřejmě dáno i tím, že je prostě delší než Nový Zákon. Je to však dáno také tím, že na rozdíl od evangelií a epištol není psán s tak jednotným účelem. Nový Zákon svědčí o Kristu, o tom konečném zjevení, Starý Zákon popisuje různá Boží zjevení a různé lidské odpovědi člověka i společnosti na tato zjevení. Prostě řečeno je tam humorných situací a humorných projevů více. Vypravěč zde nepokrytě hovoří o věcech, o kterých vážený stoupenec váženého náboženství má svobodu mluvit pouze jaksi v uvozovkách nebo ve značně zjemnělejší formě. Nebudu zde řešit otázku, do jaké míry je pohled Bible pohledem autora té které knihy a do jaké míry je pohledem Božím. Jako křesťan vycházím z předpokladu, který je napsán v 2 Tm 3,16: „Veškeré písmo pochází z Božího Ducha a je dobré k učení, k usvědčování, k nápravě, k výchově ve spravedlnosti, aby Boží člověk byl náležitě připraven ke každému dobrému činu.“

A. Humor ve starověkém orientu

Než přistoupíme přímo ke Starému Zákonu, je třeba se zmínit alespoň krátce o fenoménu humoru v celém starověkém orientu, tedy prostředí, ve kterém se knihy Starého zákona formovaly a byly nejdříve vyprávěny a následně psány. Humor a jeho formy i zabarvení jsou do značné míry závislé jevy. Jsou závislé na kulturním a jazykovém prostředí té které doby a náboženství. A tak nemůžeme počítat s tím,

že budeme jasně chápat vtipy a humorné situace ze starověkého východu. „Kdokoli snaží se zkoumat humor tolik odlišné a vzdálené kultury, objeví nepochybně mnohem více o vlastním smyslu pro humor než o smyslu pro humor těch, které se snaží zkoumat.“²⁵ Přesto se můžeme pokusit formulovat několik základů orientálního humoru.

Humor, tedy chápání a vyjadřování směšného, je znám v egyptské, sumerské i akkadské literatuře. Dokonce nejstarší vtip, který je znám, pochází z mezopotámie z let 2150-2050 př.n.l.. Je to záznam rozhovoru dvou mužů: „Kdo je ta dáma, se kterou jsem tě viděl minulou noc?“ „To není dáma, to je moje žena.“²⁶ Tento vtip chápeme i dnes. Dotýká se fenoménu manželství, a můžeme na něm vidět, že manželství, které mělo vždy určitý religiózní a svátostný rozměr, bylo už v mezopotámii terčem vtipu. Můžeme zde vidět jeden z aspektů orientálního humoru. Jako ve většině humoru, tkví i zde pointa v odkrývání tabu. V rozdílu mezi tím, co je a co by mělo být, je předstíráno nebo ignorováno. Tak se můžeme v egyptské i mezopotámské literatuře setkat se satirou nebo parodií.²⁷ Humor vyrůstá v té které kultuře právě v závislosti na tom, co je tabu. Proto v této době například vtipy se sexuální tematikou mají pouze nepatrný význam, na rozdíl od kultury dnešní.²⁸

Důležitým aspektem v orientálním humoru je to, jaký význam byl v té době kladen do slov. Proto mají v humoru veliký význam jevy jako paronomazie(slovní hra), aliterace, onomatopoeia(slova svým zvukem připomínající svůj význam; např. slovo *svist*), dvojí význam, atd. To jsou samozřejmě jevy, které jdou jen stěží nebo vůbec přeložit do jiného jazyka.

²⁵ ABD, heslo Humor and Witt

²⁶ ZPEB, heslo Humor

²⁷ ABD, heslo Humor and witt

²⁸ ZPEB, heslo Humor.

B. Humor ve Starém Zákoně

a. Smích ve Starém zákoně

Starý Zákon samozřejmě slovo humor nezná. Významem nejbližší slovo je smích. Hebrejščina má pro sloveso *smát se* dvě synonyma. Jsou to קנצ and קנש. Obě slova znamenají v qalu smát se, v pielu hrát si, radovat se, žertovat. קנש znamená v pielu i oslavovat, tančit, účastnit se bojového zápasu určeného pro pobavení publika. Jako podstatná jména znamenají obě slova smích. Obě slova se objevují ve významu pozitivním i negativním.²⁹ V pozitivním významu se toto slovo (ať už קנצ nebo קנצ) objevuje například v: Kaz 3,4: „...je čas plakat i čas smát se,...“. Zde je jednoduše myšleno, že v životě se objevují smutné chvíle, které hodnotíme pláčem, a veselé, nad kterými se můžeme smát. Dále v Jer 15,17: „Nesedám v kruhu těch, kdo se vysmívají, a nejásám.“ (zde překládá ČEP jako vysmívat se a jásat. Z kontextu však spíš vyplývá, že prorok je kvůli Hospodinu vyloučen z obecnství lidí, kteří žijí normální život, který zahrnuje i smích.³⁰), Jer 30,19: „Zazní jejich děkovná píseň a hlasitý smích.“; Za 8,5: „Náměstí toho města budou plná chlapců a děvčat; ti si budou hrát na jeho náměstích.“ (zde je slova použito ve smyslu dětské hry jako znaku klidu a požehnání). V negativním smyslu je ho užito např. v Sd 16,25; Ex 32,6; Př 7,6;... . V Bibli vidíme, že smích patří k člověku a nejen k člověku. Jak už bylo zmíněno výše, i Bůh se leckdy zasměje(vysměje).

Zde vidíme, že Bible zná oba dva rozměry smíchu. Ví, že člověk může smíchem oslavovat Hospodina a děkovat mu za jeho milost (Ž 16,11) a může také smíchem provázet lidské neštěstí (Sd 16,25).

²⁹ NIDOTTE, 7464 a 8471 .

³⁰ Viz. NIDOTTE, 8471

b. Literární formy starozákonního humoru

Aby byl humor humorem, nestačí jej vytvářet. Musí být i sdělován. V Bibli je možno hledat samozřejmě pouze literární formy. Různé obrázky z dětských biblí jsou mnohem pozdějšího data než samotný text a ke kanonickému textu nepatří.

V Bibli se setkáváme s několika literárními formami humoru:

- 1.) Paronomazie; jde o slovní hru nebo hříčku. Ve Starém Zákoně se vyskytuje přes 500 slovních hříček.³¹ Jak už bylo uvedeno, vtípnost těchto hříček vyplývá z toho, jaká váha byla slovům ve starozákonní době dávána. Příkladem může být Am 5,5 („...neboť Gilgál bude přesídlen,...“). Slovo *gilgál* je nápadně podobné hebr. slovu pro přesídlení (*gālāh*). Dalším příkladem je Iz 5,7 („Čekal právo, a hle, jen bezpráví, spravedlnost, a hle, jen úpění.“), kde právo (*mišpāt*), bezpráví (*mispāh*), spravedlnost (*sidāqāh*) a úpění (*s‘aqāh*) jsou si opět nápadně podobné.
- 2.) Onomatopoiium; slovo, které svým zvukem připomíná svůj vlastní význam. Do češtiny je většinou onomatopoiium takřka nepřeložitelné. V Iz 28,10 se české: „žvást na žvást, žvást na žvást, tlach na tlach, tlach na tlach, trošku sem, trošku tam“ jen stěží vyrovná hebrejskému originálu.
- 3.) Dvojí význam. V knize Genesis ve 40. Kapitole čteme příběh o Josefovi, který vykládá ve vězení sny svých spoluvězňů. Používá zde fráze: „povýšit hlavu“, která v češtině sice stěží, ale v hebrejštině může znamenat právě jak povýšit do osobní přítomnosti, tak i oběšení, pokud se fráze vezme doslova, jak to vidíme právě ve v.19.³²
- 4.) Ironie; myšlený význam výroku je jiný, většinou opačný než jeho doslovný význam. Ironie je jev v Bibli velice častý. Nejčastěji jej používá sám Bůh a to především skrze proroky. „*Ironik* Bůh bičuje v bičování lidí sebe sama: neboť On zůstává odpovědný, když my jsme selhali. On se

³¹ ZPEB, heslo Humor

³² WBC, komentář k příslušnému oddílu.

žene proti zdi, když my jsme zběhli od praporu.“³³ Ironicky zní Iz 43,26. Hospodin zde sice říká: „Připomeň mi to, můžeme se spolu soudit,...“, znamená to však, že Bůh ví přesně, jakých hříchů a nevěností se jeho lid dopustil a dopouštěl, a že nemá žádnou šanci na ospravedlnění, než jeho odpuštění.³⁴ Ironií je samozřejmě i Jobovo: „Vy jste vskutku ten pravý lid, s vámi vymře moudrost!“ (Jb 12,2). Významem slov je, že rady jeho přátel jsou mu ne moudrostí, ale utrpením.

- 5.) Sarkasmus; vyhrocená forma ironie, která má za cíl nejen odhalit, ale především zranit. Sarkasticky může znít Am 4,4-5³⁵: „Chod'te si do Bét-elu oddávat se nevěnosti, jen se dopouštějte ještě více nevěností v Gilgálu, přinášejte si své oběti zjitra, své desátky třetího dne. Spalujte v děkovnou oběť kvašené chleby, hlučně ohlašujte oběti dobrovolné, vždyť to tak máte rádi, synové izraelští, je výrok panovníka Hospodina.“
- 6.) Oxymoron; postavení vedle sebe dvou navzájem si odporujících slov. Oxymoron se v Bibli vyskytuje například v Iz 34,11: „Bude nad ní natažena měřící šňůra pustoty a spuštěna olovnice prázdnoty.“
- 7.) Starozákonní satira; Satira je literární druh, který skrze zesměšnění nebo výtku odhaluje lidskou hloupost nebo neřest. Může mít formu příběhu, popisu nebo metafory a může být vyjádřena lyrikou, epikou i dramatem. Satirické může být jak vyznění celého díla, tak i jeho jednotlivé části.³⁶ Objektem útoku může být jak jednotlivá osoba nebo skupina lidí, tak i zcela obecné jevy, jako jsou pýcha, hloupost, závist. Biblická satira je většinou závislá na aktuální kulturní nebo ekonomické situaci a proto k jejímu pochopení je třeba odhalit to které historické období.³⁷ Jako satirické dílo je možno vidět např. knihu Jonáš.³⁸

³³ Balabán, Hebrejské člověkosloví; str. 163 .

³⁴ Schökel, A manual of Hebrew Poetics; str. 158

³⁵ Schökel, A Manual of Hebrew Poetics, str.160 .

³⁶ Ryken, Words of delight, a literary introduction to the Bible; str. 329

³⁷ Ibid.

³⁸ O knize Jonáš jako satirické novele a humoru v knize Jonáš vůbec viz Bándy, J., Humor v knize Jonáša in Zpravodaj Společnosti Křesťanů a Židů, č.53 r. 2005, s.14-16.

Snažit se popsat starozákonní texty moderními jazykovědnými kategoriemi je sice anachronismus, protože pisatel knihy Izajáš slova jako ironie nebo sarkasmus neznal, nicméně pokud tyto texty splňují požadavky těchto kategorií, o čemž v našem případě není sporu, můžeme tak učinit. Bude to důležité v následující kapitole.

c. Konkrétní humorné narativy Starého zákona

V této kapitole bych si rád všiml podrobněji několika starozákonních příběhů, ve kterých je humor, jak jsem jej definoval v první kapitole, zřejmý.

1. Situace kolem narození Izáka

V našem prvním příkladu humorného příběhu ve Starém Zákoně se dostáváme na samotný počátek dějin spásy. Bůh si zde vyvolí Abrama, aby on stál na počátku rodu a národa, se kterým má potom Bůh veliké plány při záchraně světa. Ocitáme se v situaci, která má rozhodnout o osudech lidstva, které se tak vzdálilo prvotnímu plánu, pro který bylo stvořeno. Bůh vyvolí Abrama a dává mu veliké zaslíbení(Gn 12), že bude mít velice mnoho potomků a bude velice požehnaný. O několik kapitol a let později, když ještě žádný potomek není, se mu Bůh zjevuje podruhé a potvrzuje svá dřívější slova(Gn 15). A opět o několik kapitol a let později mění Hospodin Abramovo jméno na Abraham (Gn 17). Problém je, že Abrahamovi je v té době už devětadevadesát let a veliké potomstvo nikde. Vlastně nemá ani jediné dítě. A zde se dostáváme ke kapitole osmnácté, která bude stěžejní. Tady přichází za Abrahamem tři hosté. Z textu není jasné, zda jde o Hospodina zjevujícího se jako tři postavy, nebo jsou to Boží poslové. Text zde mluví o obojím. Tito poslové se poté, co je Abraham uctivě pohostí, Abrahama ptají: „Kde je tvá žena Sára?“ Nemusíme řešit, jak je možné, že když znali jméno Abrahamovi ženy, které jim nikdo neřekl, museli se ptát, kde je. Jako znalým čtenářům Písma se nám tu vybaví například Hospodinova otázka položená

Kainovi v Gn 4,9.³⁹ Důležité je, že Sára postává opodál a poslouchá rozhovor těchto božských (Božích) bytostí se svým mužem. A opět tu jde o potomstvo, na které nedočkavý čtenář (posluchač) příběhu už určitě tolik očekává. Nyní už se hovoří o konkrétním datu narození prvního potomka. Když toto uslyší Sára, neudrží se a v duchu se musí smát. Jak sama nepokrytě přiznává, je už tak sešlá a její pán je stařec. Příběh pokračuje tak, že Hospodin Abrahamovi Sářin smích vytýká a poukazuje na její nevíru v moc Hospodinovu, pro kterého přece není vůbec žádný problém dát syna tam, kde už přestal běh ženský. Sára svůj smích zapírá, avšak Hospodin se nedá a už přímo Sáře do obličeje říká: „Ale ano, smála ses.“ (v.15) Snad zde není nutné nějak dokazovat humorný rozměr této situace. Všemocný Hospodin, stvořitel nebe i země, se tu prostě hádá se starou ženskou, jestli se smála nebo ne. Nepochopitelnost, snad až absurdnost celé situace nám vyplyne ještě více, pokud si uvědomíme, co měl Hospodin dále v plánu. Chce se podívat do Sodomy, proč že se z toho města ozývá tolik křiku (v. 21). My samozřejmě víme, protože celý příběh známe, že Hospodin má v plánu město zničit. Přitom mu není zatěžko se trošku zdržet v tak závažné věci a vyříkat si s jednou starou paní, zda tedy zaslíbený potomek bude nebo nebude a zda se ona náhodou nezasmála.

Příběh o narození potomka končí v kapitole dvacáté první, kde se syn konečně narodí a jeho jméno je Izák. To v překladu znamená “on se směje“.⁴⁰

Na tomto příběhu můžeme vidět Hospodina jaksi z jiného úhlu. Chvilku před tím, než se projeví jako hrozivý válečník, který zničí celé město, projevuje se jako citlivý otec. Za zmínku stojí, že ve verši třináctém Hospodin neopakuje Sářinu námitku o její “sešlosti“, namísto toho pouze konstatuje, že už je stará. A vůbec v tom, že Sářinu nevíru netrestá, jak to učinil v jiných případech nevíry, nám ukazuje Hospodina z jiné stránky. On jakoby se tu ponížoval na úroveň slabého a nevěřícího člověka a na jeho úrovni s ním jedná. „Slyšíš, jak se Pravda směje sobě samé, jak se Adonaj ukazuje “ze své slabší stránky“, nebo spíš z té stránky, kterou

³⁹ Viz. příslušný oddíl v WBC.

⁴⁰ O tom, proč jméno potomka znamená “on se směje“ a nikoli “ona se směje“(totiž Sára) viz. Balabán, Hebrejské člověkosloví; str. 166.

nám náš rádobyosvícený rozum dešifruje jako slabou, z našich prepozic insuficientní.“⁴¹ Bůh zde má na výběr. Buď zůstane na svojí výši a se Sárrou se nebude vůbec zabývat. Prostě její výtku přejde trapným mlčením. Nebo se do této situace ponoří a stane se její součástí. Tím vzniká komická situace hádajícího se Boha se starou paní. Tím však také dochází k překonání této situace. Díky Božímu smyslu pro humor a pro lidskou slabost zde není Sára shledána jako nevyhovující, malověrná. Potomek je jí přece dán a jeho jméno vypovídá o všem. Tak se dostáváme k přesahujícímu i spojujícímu aspektu humoru, jak jsme o nich mluvili v první kapitole.. Tím, že svedeme děj na humornou rovinu, jej vlastně přesáhneme. Bůh tu proto může být viděn jako chápající otec a ne jako tvrdohlavý mezek, který si musí prosadit svou. Pokud jde o teorii humoru, pod kterou bychom zařadili náš příběh, je asi teorie nesouměrnosti namístě. Co je nesouměrnější než Hospodin Bůh, pán dějin a světa a stará nevěřící ženská.

Naneštěstí není humor něco jako paralelismus, který se dá jasně popsat a rozpoznat. V tomto příběhu není nic, na co bychom mohli ukázat a říct: „Tak jen se podívejte. Vidíte, že je to srandovní.“ Je na každém člověku, zda se do příběhu ponoří a tuto humornou rovinu v něm spatří. Samozřejmě je možné přejít tento příběh bez zamyšlení se nad tím, jak je možné, že Bůh potřebuje (si) něco dokazovat před starou paní.

2. Ehúd a Eglón

V knize Soudců se ocitáme v těžké a nehezké době Izraelského národa. Tato doba je nejlépe charakterizována v knize samé: „V těch dnech neměli v Izraeli krále. Každý dělal, co uznal za správné.“ (Sd 21,25) Je to doba stálého odpadávání národa od Hospodina, doba krutých trestů a válek. A přece, i v této knize můžeme nalézt humorné oddíly. Jeden z nich vypráví o tom, jak se Izraelci opět dopouštěli toho, co je zlé v Hospodinových očích (Sd 3,12). Hospodin tedy dovolil, aby

⁴¹ Balabán, Hebrejské člověkosloví, s. 162 .

moábský král Eglón získal nad Izraelem převahu a osmnáct let jej zotročoval. Poté povolá vysvoboditele. Jak nám jej však vypravěč popisuje, nejde zrovna o hrdinu podle našich představ. Jmenuje se Ehúd a nevládne pravou rukou, což je o to zajímavější (směšnější), uvážíme-li, že jde o muže z pokolení Benjamín.⁴² Tento Ehúd využije lsti, dostane se ke králi a zabije ho. Poté uteče a s Izraelci Moábce přemůže. „Toho času pobili z Moába asi deset tisíc mužů, vesměs významných a udatných; nikdo z nich neunikl.“ (Sd 3,29). Vypravěč však není tak povrchní a seznamuje posluchače s velmi zajímavými podrobnostmi této události. Ehúd se na setkání s králem připraví a vyrobí si píď dlouhou dýku, kterou si schová k pravému boku. Zřejmě proto, aby unikla strážcům, kteří prohledávali muže na levém boku, kde se většinou zbraň nosila. Navíc byla dýka velice malá. Lstí se dostane ke králi a ten, nalákán zvědavostí, jaké že tajné sdělení mu chce Ehúd vyřídit, dovolí, aby jej pustili do králova horního pokojíku. Zde využívá Ehúd momentu překvapení a zarazí Eglónovi dýku tak hluboko, až se za ní zavře tuk. Jak už vypravěč uvedl dříve, Eglón byl velice tlustý. Ehúd zavře dveře do pokojíku na zástrčku a sám uteče skrz záchod. Nebozí dvořané zatím čekají a čekají. Myslí si totiž, že pan král je na záchodě. A vypravěč si zde opět neodpustí uštěpačnou poznámku na adresu Eglónových služebníků. Sám o nich říká: „Načekali se až hanba,...“ (v. 25).

Opět jsme tu svědky zvláštního příběhu. Benjamínovský levák nechává ležet tlustého krále s dýkou uzavřenou v břiše a jeho služebníky čekat za dveřmi v domnění, že král je na záchodě. Vlastně se nám tu míchá více humorných efektů. Ne všechny lze z českého textu vyčíst. Ehúd je tu představen jako velice tlustý, což evokuje vizuálně komickou image. Ve v. 19 říká Ehúd, že má pro krále tajné sdělení (v hebrejštině je použito slova *dābār*, které může znamenat slovo i věc), kterým myslí samozřejmě schovanou dýku. Královi služebníci jsou zde navíc zesměšněni, když se v tak závažné chvíli zabývají tím, zda je král na

⁴² Benjamín znamená v překladu syn pravice (viz. poznámka c v ČEP k Sd 20,16)

záchodě. Celý příběh nám tak může vyznít jako satira, ve které odvážný a vychytralý Ehúd porazí hloupého a tlustého Eglóna.

V tomto příběhu můžeme vidět, jak vypravěč bravurně využívá humoru, aby ukázal pohanského krále, který tak dlouho Izraelce zotročoval, v pravém světle. Jako tlust'ocha, který naletí odvážnému Izraelci. Můžeme zde také vidět vtípně podanou kapitolu z historie Izraelského národa, která může národ posilovat v těžkých chvílích. Zde se dostáváme k posilujícímu aspektu humoru. V odhalení cizího krále a představitele božstva jako tlustého naivního trouby a jeho dvořanů a bodygárdů jako hlupáků až hanba se dotýkáme humoru v jeho odkrývajícím aspektu.

V knize Soudců to není jediný příběh, který v sobě skrývá humorné prvky. Podobné je to s příběhem o soudci Bárakovi a prorokyni Debóře (Sd 4-5), kde v Debóřině vítězné písni slyšíme výsměšnou část o Síserově matce, jejíž syn byl zabit ženou. Také příběhy o soudci Samsonovi v sobě skrývají mnoho humorných prvků. Kromě slovních hříček však ani zde není možno humor dokázat. I zde můžeme vidět pouze příběh z Bible, který suše popisuje skutečnost vítězství Izraelců nad okolními národy.

3. David a Saul v jeskyni Én-gedí

V tomto příběhu zapsaném v 2Kr 24 se ocitáme v době o několik století pozdější. Král Saul se tu snaží chytit a zabít Davida, možného a Bohem vyvoleného následovníka trůnu. David už dříve musel před Saulem prchnout a dostal se do konce před pelištejského krále Akíše(1S 21,11-16), kde ze strachu, aby nebyl zabit, dělal ze sebe blázna(„..., dělal značky na vrata brány a pouštěl po bradě sliny.“). Král, který Davidovi naletěl, ho nechal jít se slovy, že má dost šilenců kolem sebe, než aby se nechal obtěžovat dalším.⁴³ Po této humorné epizodě, ve

⁴³ viz.:Balabán, M., Slintající David, in: : Zpravodaj Společnosti Křesťanů a Židů, s. 10-13, č.46, r.2002, Praha.

keré se čtenář může smát samotnému Davidovi, se dostáváme do situace, ve které se budeme moci smát společně s Davidem i tím, v jehož rukou leží historie. David se zrovna ukrýval v Kozorožčích skalách v jeskyni Ěn-gedí. Asi se neukrýval dostatečně, protože Saulovi muži se o něm a o jeho mužích dověděli a Saulovi o tom předali zprávu. Ten se za Davidem okamžitě vydává. Následně vidíme krále Saula, jak prochází kolem ohrad pro stáda. A protože se mu chce na záchod, vstoupí do jeskyně. Původní text zde není úplně jednoznačný. Doslovný překlad z hebrejštiny znamená, stejně jako v příběhu o Ehúдови a Eglónovi, „aby zakryl své nohy.“⁴⁴ Text tak může znamenat vykálení se⁴⁵, odpočinek, nebo se zde chce prostě jen říct, že Saul šel do jeskyně sám, tedy nehlídán svými vojáky.⁴⁶ Ale jaká to špatná náhoda (nehoda), že zrovna v této jeskyni je schován David se svými vojáky. „Tak to chodí? Ne, ale tak to může jít, když se “seriózní historie“, kde je vše “vorgeplannt“, prokvasí humorem Božího záměru, s nímž se prostě nepočítá.“⁴⁷

Tento příběh je nápadně podobný tomu s Ehúdem a Eglónem. Opět tu máme krále, který není podle Božího srdce a který by měl být sesazen. A opět tu figuruje kálení, tedy okamžik, ve kterém je i ten nejlepší bojovník zranitelný. Můžeme si tak představit tvrdého panovníka Saula, který je odhodlán udělat cokoli, jen aby Davida dostal. A s kamennou tváří, ve které bychom mohli snadno přečíst, jak moc asi Davida nenávidí, si jde “sednout na bobek“ přímo před svého soka. Ten je ale natolik zbožný, že by si nedovolil vztáhnout ruku na Božího pomazaného.

Opět tu očima humoru vidíme odkrytého, a to doslova, panovníka, v jeho až trapné naivitě, že dokáže vzdorovat Boží vůli. A přitom jediné, co dokáže, je vlézt novému Božímu pomazanému přímo pod nůž. My posluchači a čtenáři příběhu se tak můžeme jenom smát té lidské hlouposti. Co se humoru týká, ten zde můžeme

⁴⁴ Balabán, Hebrejské člověkosloví; str.167 .

⁴⁵ Tak chápe ČEP a překládá: „...aby vykonal potřebu.“

⁴⁶ WBC, komentář k příslušnému textu.

⁴⁷ Balabán, Hebrejské člověkosloví, s. 167 .

samozřejmě opět přehlédnout. Avšak nesouměrnost, jak o ní hovoří první kapitola této práce, je zde zřejmá. Vznešený král, smrtelně vážná situace a potřeba se vykálet přímo před svým úhlavním nepřítelem.

4. David a Nábál

I v dalším příkladu humorného biblického vyprávění zůstaneme u osoby krále Davida. V této době sice ještě stále není plně uznaným králem, je však svému cíli už o několik kapitol blíže. V této kapitole (1S 25) prochází David se svými muži po smrti Samuele Páranskou stepí. U Nábala zrovna slaví den stříže a David by rád tento svátek oslavil s ním. Vždyť se k jeho pastýřům choval pěkně (v.15) a pomáhal jim. Když však pošle k Nábalovi svoje služebníky, ten se na ně rozkřičí a vyžene je. David se právem naštvě a společně se čtyřmi sty muži vytáhne na Nábala. Už mohlo být s Nábalem konec, kdyby se o všem nedověděla jeho krásná a moudrá manželka Abígajil. Ta se vydala Davidovi v ústrety a svým přemlouváním odvrátila od domu svého manžela pohromu. Jejího manžela o den později ranila mrtvice a o deset dnů později ho ranil Hospodin a Nábál zemřel.

Opět bychom mohli tuto příhodu přejít jako “normální“ příběh z Bible. Král David vyhrál a zlý člověk byl potrestán. Vypravěč nám však i tento příběh podává barvitěji, než jak jej člověk většinou zná ze seriózních nedělních kázání. Je to příběh opět humorný. Humor zde vyrůstá mimo jiné z diametrálního rozdílu mezi manželem a manželkou. Krásná a moudrá Abígajil má za muže Nábala. Už jeho jméno je zarážející. Ekumeničtí překladatelé ho překládají bloud. To je však slovo dnes už nic neříkající. Význam jména Nábál je hlupák a s přihlédnutím k fonetice tohoto slova je vhodnější překlad blb nebo blboun. Máme tu tedy vedle sebe “krásnou moudrou“ a “blbouna“. Navíc tato žena o svém muži ví, že je jako jeho jméno (v.25). Jde tu o jakýsi feministický aspekt, který v rámci starozákonního patriarchy vyvolává atmosféru komična.⁴⁸ Je zarážející, jak mohli rodiče dát

⁴⁸ Ibid., s. 173 .

svému synovi jméno “Hlupák“. Proto se badatelé snaží najít jinou alternativu k jeho jménu.⁴⁹ Vzhledem k tomu, v jakém světle ho však vypravěč dále popisuje, nedivíme se, že se může jmenovat Nabal. Poté, co jeho žena zachrání celý dům, je on schopen akorát ležet opilý až přesprílíš (v.36). Celá historka končí tím, jak Nabal zemře a David si vezme Abígajil za manželku.

Opět tu máme nenormální historii, jak žena zachrání svého hlupáka manžela, ten pak umře a ona si vezme za muže krále. Jde tu opět o satiru a díky Bohu můžeme tuto satiru číst a vyprávět jako součást historie.

5. Bileám a oslice

Pokud počítáme v našem světě a historii s Bohem a jeho působením, nepřekvapí nás asi ani mluvící oslice. Příběh o jedné takové je zapsán v knize Leviticus (Lv 22,22-34). V tomto příběhu najme Moábský král věštce, aby proklel Izraelský lid. Ten se na tuto cestu vydává na svojí oblíbené oslici. A když na jednom místě nechce jet oslice dál, začne ji Bileám mlátit. To se opakuje ještě dvakrát. Co však Bileám netuší, že na rozdíl od něj má oslice schopnost vidět na cestě Božího posla a Bileámovi zachrání život tím, že nejede dál. Posel Boží by ho totiž zabil. Když se to však stane potřetí, Bileám to psychicky nezvládne a začne oslici být holí. V tu chvíli způsobí Bůh, že oslice může mluvit lidskou řečí a začne se s Bileámem bez problémů bavit. Ten ve svém afektu asi ani nezpozoruje, že osoba, se kterou se zrovna hádá, vlastně vůbec není osoba, nýbrž oslice. A my se můžeme smát, když si představíme, jak ten zpocený věstec s holí v ruce odpovídá oslici na její námitky.

Opět tu jsme svědky něčeho humorného. Autor této knihy si vzal za terč posměchu pohanského věštce, který namísto toho, aby zlořečil Izraeli, nadává a hádá se se svojí oslicí. Aby toho nebylo málo, když pak přece jen přijde na místo,

⁴⁹ Viz. WBC, komentář k příslušnému textu.

odkud by se hodilo Izraelce proklít, nevypraví ze sebe nic jiného než Boží požehnání. Bůh si tu zkrátka hraje s mocnými tohoto světa a my máme možnost se smát. Pro naše poučení i pobavení nám odhaluje, jak směšní a srandovní jsou v jeho očích ti, kterých my sami bychom se báli. Humornou cestou jsme tu vlastně od Hospodina vyučeni. I proto snad Bůh používá v těchto příbězích humorné prvky, protože pokud se při nich budeme od srdce smát, snad na ně tak rychle nezapomeneme.

6. Elijáš na Karmelu

Výčet příkladů humorných pasáží Starého zákona by nemohl být dostačující, kdyby se v něm neobjevilo něco z humoru proroků. Jen proroci totiž dokážou využít plně ironie a sarkasmu pro Boží účely. Zároveň na nich vidíme, jak může humor vyrůstat v situaci, kdy není čemu se smát. Příklad proroka Elijáše a jeho zápasu na Karmelu je pro tyto účely jako stvořený.

Celý příběh je popsán v 1Kr 18. Elijáš má před tím, než Bůh opět zavlaží zemi deštěm, ukázat celému Izraeli, kdo je skutečným Bohem a kdo pouze modlou. Můžeme tak být svědky zápasu mezi osamoceným, ne však Bohem opuštěným Elijášem a osmi sty padesáti Baalovými a Ašéřinými proroky. Celý zápas se odehrává na hoře Karmel a výhodu začínajícího mají Baalovi proroci. Jejich úkolem je svolat oheň na rozsekaného býka ležícího na suchém dříví. Všech osm set padesát proroků celý den vzývá jméno Baala, nic se však nestane. V poledne se jim začne Elijáš posmívat. Je to jediné místo v Bibli (v.27), kde je použito tohoto slovesa.⁵⁰ Zde jsme svědky toho nejryzejšího sarkasmu, kterého jsou starozákonní proroci schopni. Elijáš si z nich dělal srandu a oni to ani nepochopili. Podle jeho rady volali hlasitěji a začali se navíc zraňovat meči a oštěpy. Celá situace a celý příběh je velice vážný, Elijáš se však neubrání posměchu nad tím, co na kopci předvádí osm set padesát proroků. A jeho výsměch není prvoplánový.

⁵⁰ WBC, komentář k příslušnému textu.

Když jim například radí, aby volali co nejhlasiťěji, protože jejich bůh možná spí, nebylo to úplně od věci. Někteří pohanští bohové chodili opravdu v noci spát. Spočivalo to v tom, že jim lidé stlali postele a ukládali je ke spánku.⁵¹ Spát se však chodí v noci a toto se děje za pravého poledne. Tím dostává Elijášův sarkasmus ještě ostřejší nádech. Elijáš se však tímto výsměchem nevysmívá celé situaci, která je smrtelně vážná. Jde zde o jeho život a také o budoucnost celého národa. Zápas proti prorokům Elijáš s Boží pomocí vyhraje a proroky povraždí, svůj osobní zápas před Bohem však ještě nevyhrává. Jak můžeme číst v další kapitole, prochází Elijáš těžkými existenciálními krizemi. To mu však nebrání v tom, aby se v Boží síle vysmál falešným bohům a těm, kteří chtějí takovým bohům sloužit. V humoru tak člověk může najít posilu i zbraň.

V této kapitole jsem se pokusil ukázat několik příkladů humorných pasáží ze starého zákona. Jsou to pouze příklady. Takových míst je mnohem více.⁵² Za zmínku stojí humor v knize Přísloví,⁵³ spousty ironických a sarkastických pasáží v prorocích, dokonce i kniha Job v sobě obsahuje nespočet humorných narážek. Zvláštní místo zde zaujímá kniha Kazatel. Jak napsal Milan Balabán, je kniha Kazatel školou teologického vtípu, kde humor skoro pláče.⁵⁴ Kazatel se vysmívá všemu. Vše je marnost nad marnost. Všechno pomine. Všechno, z čeho bychom chtěli dělat více, než pomíjející jev, je k smíchu. „Všechna domnělá absolutna jsou prostě komická. Život je vlastně vtíp, který pronášejí Elohim, o nichž zhola nic nevíš. Ano, můžeš postavit nějakou teologii (nebo filosofii) a napsat (s Akvinským nebo Karlem Barthem) mnohé sumy, ale i to je marnost a zemdlení těla (Kaz 12,12). Jen bohabojnost se vyplatí („Boha se boj“ – Kaz 12,13b). Aspoň

⁵¹ Ibid.

⁵² Širší seznam a výklad humorných částí Starého zákona viz. např.: Beneš, J., Humor v Tenaku/Starém Zákoně; Balabán, M., Humor ve Starém Zákoně, in: Zpravodaj Společnosti Křesťanů a Židů, s. 6-9, č.53, r.2005, Praha,; Friedman, H.H., Humor in the Hebrew Bible, in Humor: International Journal of Humor Research, Vol. 13:3, Sept. 2000, s. 258-285.

⁵³ Viz. např. Alter, The art of biblical poetry; str. 163-184 .

⁵⁴ Balabán, Hebrejské člověkosloví; str. 176 .

nezapomeneš na Boží soud; ten tě nemine, a tam teprve se ukáže ten skutečný rozdíl mezi dobrým a zlým – Kaz 12,14b.⁵⁵

d. Židovská anekdota

Ještě než přejdeme k humoru v Novém Zákoně, rád bych se zmínil o fenoménu židovské anekdoty, přestože se tato práce zabývá fenoménem humoru v Křesťanství. Vzhledem k tomu, že Křesťanství vychází z Židovství a má s ním společnou část svého kánonu, konkrétně Starý Zákon, nebude snad tato odbočka na škodu. Studium Židovské anekdoty a židovského humoru vůbec může být pro člověka a pro křesťana zvláště obohacující, neboť vychází z četby Starého Zákona a tak mu pomáhá i hlouběji porozumět.

„Židovská anekdota je zhuštěným a soustředěným obrazem paradoxních životních situací a má podobný filozofický základ jako moderní absurdní divadlo.“⁵⁶ A už na první pohled je absurdní to, že právě Židovský národ si s ohledem na své obtížné dějiny uchovává smysl pro humor. Vysvětlením je však patrně to, že právě smysl pro humor způsobuje, že tento národ je ještě stále národem. „Smysl pro humor tvoří jednu z klíčových ingrediencí neuvěřitelné životaschopnosti židovského národa.“⁵⁷ Židé žertují, tudíž jsou. Židé jsou, tudíž žertují.⁵⁸ Zároveň to ale není humor plný ironie a sarkasmu. Židovská anekdota je kritická, je však i sebekritická. Není to sžíravý humor, i když jde často hluboko pod kůži. „Je to humor hluboce lidský, většinou se zřetelným druhým plánem, který má svůj filozofický rozměr, protože ukazuje absurdnost světa vůbec. Přes svou absurdnost mívá realistický základ, protože se vyrovnává se skutečným židovským postavením v dějinách, s křivdou, ztrátou vlasti a svobody, se smrtí – a to jen a jen

⁵⁵ Ibid., s. 177 .

⁵⁶ Kafka, *Židovské anekdoty*, s 5 .

⁵⁷ Stolovič, *Židé žertují*, s. 13.

⁵⁸ Ibid.

vtipem.⁵⁹ Židovský humor však nepramení sám o sobě pouze z dějinného vývoje. Jeho kořeny leží ve studiu písem Starého Zákona, Talmudu, aggady a chasidských povídek. Je to projev dialektického myšlení, které se formovalo právě studiem výše uvedených spisů. Jeden z odborníků na židovskou anekdotu a židovský humor, Karel Poláček, napsal: „Židovská anekdota je poetický výraz rasy, která prožila věky v opovržení. Židovskému lidu nebylo dopřáno, aby vybíjel svou energii v usilování po hodnostech, po světské moci a po činech válečnických. Ve dne se žid zabýval obchodem, lichvou, lékařstvím ..., večer pak zatáhl záclony, odloučil se od světa a usedl ke stolu, aby přemítal a mudroval nad Písmem Svatým a nad Talmudem. Místo činu miloval slovo, svoji náklonnost věnoval logice. Nalezl zalíbení nejen v logickém obsahu slova, ale dovedl také pochopit druhou, skrytější stranu slova, která je zjevná dětem a básníkům..., seznal, že slovo má mocnou sílu asociativní a dovede žít samostatně. Proto židovské anekdoty vynikají svou břitkou formou a logickým obsahem...“⁶⁰ Konec této kapitoly nemůže zůstat bez ukázky takové židovské anekdoty, která navíc může tvořit most ke kapitole následující. Stěžuje si židovský právník rabbimu: „Rabbi, vychovával jsem syna v nejpřísnější židovské tradici, vychovával jsem ho ve víře a za jeho bar mitzvah jsem zaplatil jmění. A Minulý týden za mnou přišel a oznámil mi, že se stal křesťanem. Rabbi, co jsem udělal špatně?“ „Je srandovní, že se ptáš zrovna mě,“ říká rabbi „protože já také vychovával svého syna ve víře, v nejpřísnější židovské tradici, jeho bar mitzvah a univrzita mě stáli jmění. A jednoho dne za mnou přišel s tím, že se z něho stal křesťan.“ „A co jste udělal Rabbi?“ ptá se právník. „Obrátil jsem se na Boha s tou samou otázkou: „Co jsem udělal špatně?“, odpověděl rabbi. „A co řekl?“ ptá se právník. Rabbi odpověděl: „On řekl, že je srandovní, že se ptám zrovna jeho...“

⁵⁹ Kafka, *Židovské anekdoty*; str. 5 .

⁶⁰ Karel Poláček in Šmahal, *1000 Židovských anekdot*; str. 6 .

C. Humor v Novém Zákoně

Ani Nový Zákon se humoru nevyhýbá. Ježíš dokázal ve svých podobenstvích a promluvách k farizeům a zákoníkům výtečně používat satiry.⁶¹ Příkladem může být podobenství o boháči a stodolách (Lk 12,13-21). Zde jde o satiru namířenou proti lidské hamižnosti a boháč je zde odhalen jako hlupák, který naprosto nechápe význam věcí tohoto světa. Dalším příkladem můžou být Ježíšovy příměry o velbloudu procházejícím uchem jehly, o náhlém shledání, že se v mém oku nachází do té doby úspěšně se ukrývající trám, nebo o zbožných farizejích, kteří mají zvláštní sítky, aby procedili komáry, kteří náhodou napadali do nádob s vodou. Nevýhodou sítěk je, že sice nepropustí komáry, problém jim však dělají savci, a zvláště velbloudi.

a. Smál se Kristus?

Důležitou otázkou, která se na tomto místě nabízí, je, zda se smál i Ježíš. Že měl smysl pro humor je zřejmé z předešlého odstavce. Jak to však bylo s jeho smíchem? Je to otázka, kterou křesťanští teologové řeší již staletí. Čistě hypoteticky je jasné že se smál, byl to přece člověk a navíc byl přítelem celníků a nevěstek, se kterými rád stoloval. Těžko by ho mezi sebe zvali, kdyby to byl morous, který se neumí zasmát. Je však zvláštní, že Bible se o jeho smích nikde nezmiňuje. Samozřejmě lze namítat, že se nezmiňuje ani o jiných věcech jeho každodenního života, jako bylo vykonávání potřeby nebo škrábání se za uchem. Zmiňuje se však o jeho jiných projevech emocí. Na několika místech jsme svědky jeho pláče, v chrámu jsme svědky toho, jak v zuřivosti zmlátí a vyžene prodejce dobytka a směnárníky z chrámu. Jeho smích nám však zůstává skryt. Jak píše Chesterton⁶² v poslední kapitole své Ortodoxie: „V této otřásající osobnosti(míněno Kristově)byl rys, který je nutno nazvat ostychem. Bylo tu něco,

⁶¹ Ryken, *Words of delight: a literary introduction to the Bible*; str. 331 .

⁶² citováno v: Ondok, J.P.,Bereme smích vážně?, s. 11.

co skrýval přede všemi, když vstupoval na horu, aby se modlil. Bylo tu něco, co zahaloval náhlým mlčením: něco příliš velkého, než aby nám to Bůh kráčejíci po naší zemi ukázal; a mnohokrát mne napadlo, že to byl smích.“

Po představení humoru jako obecně lidského fenoménu a načrtnutí jeho základních vlastností nebo atributů jsme se v této kapitole seznámili s tímto fenoménem v křesťanském kánonu. Jak je zřejmé, tento kánon(Bible)není převážně humornou literaturou, nemá sloužit v první řadě k našemu pobavení. Jak jsem se však snažil dokázat, humor vyplývající z oněch tří lidských prožitků, a sice nadřazenosti, nesouměrnosti, a odlehčení a zahrnující mimo jiné přesahující, odkrývající, spojující a posilující aspekt, je v Bibli fenoménem silně zastoupeným. Jinak tomu ani nemůže být, pokud má být Bible knihou také o lidech a právě pro lidi. Tedy vedle důkazu významu humoru v křesťanské tradici, která na Bibli staví, je to i důkazem hlubokého lidského rozměru Bible a hlubokého pochopení lidství pisatelů biblických knih a zvláště toho, který tyto autory k sepsání ponoukal, jak alespoň křesťané věří.

III. Křesťanství a humor

Křesťanství dnes rozhodně zvenku (a možná ani zevnitř) nevypadá jako něco příjemného, natož zábavného. V protestantismu to má na svědomí patrně už reformace. Její vůdcové, a především Kalvín, zdůrazňovali rozum a zákon a jako ctnosti vyzdvihovali čistotu, šetrnost, pracovitost a ctižádost. To později vedlo k extrémním formám vážnosti, jak ji vidíme například u puritánů nebo ve vyhrocených formách pietismu.⁶³ Není to však pouze protestantská větev křesťanství, která humor a veselí postavila jaksí mimo rámec slušného a opravdového náboženského života. Na katolické straně můžeme tyto tendence pozorovat už prvních křesťanských (tehdy ještě samozřejmě nešlo o katolickou církev v dnešním slova smyslu) poustevníků a později například u trapistických mnichů (kteří mezi sebou nesmí ani mluvit a humor má tedy v jejich prostředí o to ztíženější podmínky) nebo jansenitů.⁶⁴ Samozřejmě, že na druhé straně vidíme spoustu světců a velikánů křesťanského světa, kteří byli velice humorní a humoru a radosti přející. Na katolické straně je to jistě sv. František, který svou místy až dětinskou zbožností vyvolával a vyvolává úsměv na tvářích křesťanů i nekřesťanů.

Vypráví se příběh, že sv. František jednou poručil bratru Rufinovi, aby šel kázat do Assisi. Bratr Rufino miloval ustavičné rozjímání a nebyl dobrým řečníkem a kazatelem. Začal se vymlouvat, a proto mu František jako trest poručil, aby se odebral do Assisi a aby nahý, „toliko ve spodcích“ vešel do nějakého kostela a nahý kázal. Když tak bratr Rufino učinil a vystoupil nahý na kazatelnu, začali se mu lidé smát a říkali, že se zbláznil. Zatím ale František začal litovat, že dal takovýto příkaz svému bratru, který kdysi patřil v Assisi ke vznešeným lidem. Sám si za svou opovážlivost uložil trest. Svlékl se jako Rufino do naha a přidružil se k němu v kostele při jeho kázání. Jeho kázání však bylo tak účinné, že lidi

⁶³ Encyclopedy of Religion, heslo Humor and Satire.

⁶⁴ Kišš, Sociálna Etika

smích přešel a všichni se dali do velikého pláče a říkali, že nikdy se nepříhodila věc podobná. Po kázání se oba oblékli a vrátili se do kláštera velebice Boha, že jim dal milost, aby nad sebou zvítězili.⁶⁵ Svatý František je sice nejznámější, ne však jedinou postavou v církevních dějinách, která byla nakloněna humoru. Mezi dalšími jistě ob stojí Tomáš Morus, anglický světec a mučedník, Don Bosco, veliký reformátor Luther, který byl na rozdíl od Kalvína osobou velice humornou a humoru přející.⁶⁶ Z novodobých postav můžeme jmenovat papeže Jana XXIII., protestantského teologa Karla Bartha⁶⁷ a z českých zemí například benediktinského opata Anastáze Opaska, který dobrovolně přijímal přízvisko „opat chuligán“, nebo teologa Josefa Zvěřinu.⁶⁸

Křesťan, jak se snažím dokázat v této kapitole, by měl být člověkem velice humorným. Odvažuji se tvrdit, že právě křesťan by měl mít největší a nejsprávnější smysl pro humor.

A. Možnost křesťanského humoru

.Jak lidé věřící, tak i nevěřící, považují smysl pro humor za kladnou stránku charakteru. Říci o někom, že nemá smysl pro humor, může být dnes bráno jako urážka. Křesťané věří, že tento smysl pro humor, dostal člověk od svého stvořitele a že patří k jeho lidství. „Náš Bůh je Bohem smíchu, veselosti a radosti, stejně jako Bohem spravedlnosti, soudu a lásky. Když stvořil člověka ke svému obrazu, zakomponoval do něj tu zvláštní schopnost zvanou smysl pro humor.“⁶⁹ Tuto myšlenku, že člověk dostal smysl pro humor od svého stvořitele jako jakýsi bonus s ke svému lidství, jako součást Božího obrazu vtisknutého do člověka stvořitelem, potvrzuje i fakt, že člověk jako jediný tvor z celé živočišné říše je

⁶⁵ Ondok, Bereme smích vážně?, s.103.

⁶⁶ o Lutherově humoru viz.: Ján Grešo, Humor u Martina Luthera.

⁶⁷ o Barthově vztahu k humoru viz.: Migliore, Reappraising Barth's Theology

⁶⁸ Ondok, Bereme smích vážně?, s. 101-113.

⁶⁹ ISBE, sv. II, heslo Humor in the Bible

schopen se smát. Už Aristoteles pokládal smích za typický a výlučně lidský projev.⁷⁰ To, že je smích vrozený, dokazuje skutečnost, že dítě se už několik týdnů po narození začíná usmívat a po několika měsících i nahlas smát.⁷¹ Že nejde o napodobování rodičů je zřejmé z toho, že usmívat a smát se začne i dítě od narození slepé, které nemá možnost vidět úsměv na tvářích svých rodičů. Dokonce se podařilo úsměv zachytit i u plodu v mateřské děloze.⁷² Pokud je ale smysl pro humor a smích součástí Božího obrazu v člověku, znamená to, že i Bůh sám má smysl pro humor a je schopen se smát. Zde se dostáváme k velice důležitému tématu a tím je *Smějící se Bůh*.

a. Smějící se Bůh

To, že se Bůh umí smát, vidíme v Bibli zcela jasně. V Žalmu druhém se ve verši čtvrtém píše:

*Ten, jenž trůní v nebesích, se směje,
Panovníku Hospodinu jsou k smíchu.*

Zde máme jasný důkaz toho, že Bůh se umí smát. Zde jde dokonce o výsměch. Bůh se zde vysmívá těm, kteří se srocují a kují marné plány proti Hospodinu a pomazanému jeho.⁷³ Nad celým stvořením se jako večerní, či spíše ranní zvonění nese a klene Boží smích.⁷⁴ Pro nás lidi je v tom veliká úleva, že máme Boha, který se může vysmát všem rádo by velikánům našich dějin. Všem těm, kteří by si chtěli přivlastnit práva rozhodovat o osudech lidských. V Božím zjevení (Písmu Starého a Nového zákona) však nevidíme Boha pouze jako vysmívajícího se, jak se snažím ukázat v kapitole Humor v křesťanském kánonu. V období baroka (17. století) vznikla ve Španělsku tradice liturgických her, které se nazývaly „autos

⁷⁰ Ondok, J.P., Bereme smích vážně?, s. 33

⁷¹ viz např.: Dittrichová, Papoušek, Paul a kol., Chování dítěte raného věku a rodičovská péče.

⁷² Matějček, Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte, s. 38.

⁷³ ČEP, Ž 2,1-2

⁷⁴ Balabán, Hebrejské člověkosloví, s. 164 .

sacramenteles“ a pořádaly se jako součást liturgických oslav eucharistie. Jedna z těchto her, jejímž autorem byl Calderón de la Barca, nese název *Velké divadlo světa*, a svět je v ní představen jako velké divadlo, v němž lidé hrají svou životní roli a Bůh vystupuje v roli diváka, režiséra i kritika.⁷⁵ Na pozadí tohoto alegorického obrazu světa je možno vidět Boha usmívajícího se nad tím, jak komickou figurkou je často člověk, který se nadýmá, bouří a řádí na prknech divadla jako diletant, který nedovede správně zahrát určenou roli. „*Jeho smích je však odlišný od smíchu člověka. Je vlídný, plný chápavého porozumění a soucitu, neinfikovaný naší lidskou zlobou a závistí. Je to smích mnohé odpouštějící a především smích nezahanbující.*“⁷⁶

Jak je to ale s lidským smíchem, s humorem křesťanů? Zde se objevuje zcela zásadní otázka: proč a jak je vůbec možný opravdový humor v padlém lidském světě, plném trápení, smutku a bolesti. Ve světě, ve kterém musíme všichni umřít? Můžeme se smát my, kteří trpíme nebo vidíme trpět lidi pod hrůzovládou všech těch, kterým se sice Hospodin směje, jejichž zlo je však až příliš viditelné a jakoby vítězí?

Samozřejmě máme možnost sklouznout k humoru, ke kterému se uchýloval antický člověk. Ten smysl pro humor a pro směšnou, komickou stránku lidského života projevoval převážně ironií, satirou a sarkasmem.⁷⁷ Zde ale nechci mluvit o tomto druhu humoru. Ten zpravidla není postavením se zlu na odpor. Jak odpovídá v jednom rozhovoru na otázku: „Co zmůže humor proti zlu?“ Arnošt Goldflam: „Řekněme si to tak: Nezmůže nic. Jedině snad, že trošku usnadňuje život, nebo činí život méně strastiplným, ale nezmůže nic, samozřejmě.“⁷⁸ S tímto tvrzením však nemožno souhlasit, pokud by mělo být vztahováno na veškerý

⁷⁵ Ondok, J.P., *Bereme smích vážně?*, s. 48.

⁷⁶ *ibid.*

⁷⁷ Vrána, *Experiment Křesťanství*, str. 195 .

⁷⁸ Fryš, P., *Nebrat se moc vážně – rozhovor s Arnoštem Goldflamem*, in: *Zpravodaj Společnosti Křesťanů a Židů*, č.53, r.2005, s.11.

humor. Rozhodně ale platí o tom, o kterém je zde řeč. Takovýto humor se zlem sice nesouhlasí, nevzpírá se mu však. Takovýto humor můžeme vidět v postavě Švejka.

b. Švejkův humor

Dobry voják Švejk je samozřejmě literární postavou. Jeho význam však dnes již přesahuje význam běžných literárních postav. Stal se jakoby součástí naší národní historie a našeho běžného života. Josef Jedlička napsal⁷⁹:

Sotva kdy vzniklo dílo, které by tak důsledně potlačilo svou znakovost a tím iluzivnost. A představujeme-li si Cervantesa v podobě don Quijota, Haška si se Švejkem rovnou pleteme. Jakoby autor a hrdina nebyli totožní. A nejen to. Jakoby tato figura nebyla vůbec literární fikce, ale historická osobnost.(...) Přiznáváme Švejkovi přinejmenším takový stupeň reality jako kamarádovi z hospody, jako těm postavám lidových historek, které jsme sice nikdy osobně nepotkali, ale o jejichž existenci nemá smysl pochybovat.“

Švejk však není postavou jednoduchou. Nejsme si vlastně vůbec jisti, zda je to hlupák, kterému prostě život vychází, nebo zda je to geniální ironik. Každopádně je postavou humornou. V jeho jednání můžeme vidět, jak odporuje tehdejšímu zaběhaným pravidlům a řádům. Jak brutálně se jim vysmívá. Jeho slabost z hlediska křesťana a křesťanského humoru, jak jej chápou, je však zřejmá. Svým radikálním, vše zesměšňujícím humorem dokazuje názorně a na první pohled přesvědčivě, že každé hrdinství je vlastně nehorázný podvod a že národní, kulturní, ba i náboženští hrdinové a světci nejsou ničím jiným než mýtem nebo pokusem o mystifikaci, tedy přetvářkou a lží.⁸⁰ A tímto výsměchem všemu se vlastně zbavuje možnosti překročení toho, co zesměšňuje. On sám je v tom světě

⁷⁹ citováno v Vrána, *Experiment Křesťanství*; str. 203 .

⁸⁰ Vrána, *Experiment Křesťanství*; str.209 .

uzavřen a nebojuje proti němu. Nemá proč. Je vlastně člověkem spokojeným. Společnost ho trpí a jemu se líbí, že má to svoje pivo jisté.

Křesťan má však na rozdíl od Švejka možnost jiného humoru. Jak jsem napsal výše, jedním z charakterů a podmínek humoru, je možnost přesáhnutí. V jazyce Kundery je to vystoupení na ono zázračné stanoviště. A sem nemůže člověk vystoupit, pokud se světem plně splývá. Právě v Kristu získává člověk onen osvobozující odstup, který mu umožňuje nový, tvořivý přístup ke všemu, co tvoří jeho svět.⁸¹ Na rozdíl od Švejka se v Kristu může člověk společně s Hospodinem smát všemu, co se tváří jako něco víc, a zároveň s Hospodinem tento svět milovat a vstupovat do něj. Snažit se do něj vnést to osvobozující světlo, kterým i on může být osvíceni. To vidím jako základ onoho správného křesťanského humoru. To, že byl člověk Bohem osvobozen od tohoto světa ke skutečné radosti, mu dává sílu s humorem a láskou do tohoto světa opět vejít.

Podle Kirkegaard, velikého křesťanského filosofa a zároveň kritika, nemá křesťanská existence čas zaobírat se protiřečeními v existenci z hlediska věčnosti. Následuje Ježíše a neohlíží se zpět. Proto ani humor není specifický pro křesťanské vývojové stádium. Naproti tomu však i podle Kirkegaard humor zůstává součástí křesťanského života, protože křesťanské vývojové stádium existuje simultánně se stádiem náboženským.⁸²

B. Funkce humoru v křesťanské religiozitě

a. Humor jako základní protipól osobní pýchy

Největším problémem tohoto světa je z pohledu křesťanské víry hřích. Je to důvod, proč se děje vše okolo takovým zvláštním způsobem. Hřích je příčinou

⁸¹ *ibid.*; str. 191

⁸² viz. Sorum, *Kirkegaardovo chápanie humoru*, in *Humor a teológia*; str. 74

existence policie, soudů a věznic. Hřích je také příčinou existence Bible a veškeré křesťanské teologie. Kdyby se tehdy v ráji⁸³ nestal první hřích, žádné Bible by nebylo zapotřebí. Ale stalo se a člověk žije ve světě, kde se všichni musí potýkat s hříchem. A jedním ze základů každého hříchu je právě pýcha. Jakýkoli dobrý čin nebo myšlenka mohou přerůst v pýchu. Pýcha také stojí na počátku většiny hříchů.⁸⁴ V pýše si člověk přivlastňuje zásluhy patřící někomu jinému, zpravidla Bohu. A právě humor nás může a má chránit před pokušením brát sami sebe příliš vážně. My jako lidé máme v sobě touhu po velikosti. Chceme být krásnými stvořeními. Přesně tak, jakými nás na počátku chtěl mít Bůh. Zároveň ale zjišťujeme, jak toho nejsme schopni. Pak máme na výběr, zda budeme před ostatními lidmi hrát divadlo a předstírat, že vlastně takoví jsme, nebo se na sebe podíváme realisticky. A právě zde nám může pomoci humor. „V tomto vypouklém světle shledáváme, jak mizerný tvor je člověk. Ten člověk, který měl být podle knihy Genesis Boží podobou, “druhým králem“ (rex secundus) v mocivé zóně Elohimova království, “druhým bohem“ (deus secundus), statným, vyzíravým, pastýřsky (vpravdě vladařsky)operativním v oblasti, kde vlastním Vládcem je Bůh stvořitel (deus creator)- „prvý Bůh“ (deus primus).“⁸⁵ A pokud jde o opravdový humor, nejen o pouhou zlou ironii, pomůže nám tento humor i na cestě ven z tohoto bídného stavu. Díky humoru nevidíme tuto situaci jako bezvýchodnou. Zde jakoby humor splýval s milostí. V Boží milosti je možno realisticky vidět sebe a o to realističtěji samého Boha. Díky humoru můžeme překročit sami sebe a přikročit k tomu druhému. Zde je vidět role humoru při samotné spáse člověka. „*To, co naši předkové nazývali spásou, se dá popsat jako proces osvobození se od egocentrismu k lásce.*“⁸⁶

Stejnou funkci připisoval humoru i největší protestantský teolog 20. století, Karel Barth. Humor je u Bartha často a snad primárně orientován na sebe samého. Je to

⁸³ Příběh o prvním hříchu je zapsán v Bibli, knize Genesis, 3. kap.

⁸⁴ Pastirčák, *Duchovné aspekty humoru*, in *Humor a teológia*; str. 91

⁸⁵ Balabán, *Hebrejské člověkosloví*; str. 162 .

⁸⁶ Pastirčák, *Duchovné aspekty humoru*, in *Humor a teológia*; str. 91 .

opak veškerého sebeobdivu a sebechvály. Pokud se člověk dokáže smát sám sobě, je schopen se smát správně i druhým. Nikdy hořce, cynicky nebo s pocitem nadřazenosti.⁸⁷

b. Humor proti idolatrii

Jak už bylo popsáno výše v kapitole odkrývající aspekt humoru, je jeho schopnost odkrývat velice důležitým rozměrem humoru. A právě v idolatrii, v děláním si boha z něčeho, co na to nemá právo, je význam humoru veliký. V židovské a následně křesťanské tradici je zápas s idolatrií jedním ze stěžejních témat vztahu Boha k člověku. Křesťanský Bůh již v prvním a následně druhém bodu desatera vyzývá člověka k tomu, aby nezaměňoval role a funkce věcí stvořených a věcí věčných. Aby nezbožšťoval to, co na to nemá právo, co k tomu není určeno. V celých starozákonních dějinách jsme svědky zápasu o čistotu vztahu mezi člověkem a Bohem. Starozákonní proroci na mnoha místech odsuzují lidské vyrábění bohů a bůžků a často tak činí s humorem. Nejlepším příkladem je asi výsměch proroka Izajáše (Iz 44,9-20), jehož sarkasmus určený výrobcům dřevěného bůžka, kdy ze zbytku dřeva si výrobce zatopí a ohřeje si na něm jídlo, je obdivuhodný.⁸⁸ Objektem dnešní idolatrie je zpravidla člověk, který díky vědě dosáhl takřka božství. Pak není problém vidět nadčlověka jako boha a toho, který tuto *pravdu* hlásá jako proroka. A oběma se klanět až k zemi a v jejich jménu jít a zničit vše, co by se této myšlence chtělo stavět na odpor. Toto je realita a není na ní nic směšného. Důkazem je ve dvacátém století jak druhá světová válka, tak i vývoj v komunistických zemích po této válce.

„Avšak pro křesťanský pohled, ozářený a prosvětlený vírou, moderní kult autonomního člověka, tohoto nového Prométhea a odvěkého Fausta, kult vědy a vzdělanosti, kult osobnosti, přírody a přirozenosti má něco komického a

⁸⁷ Migliore, *Reappraising Barth's Theology*, s. 312.

⁸⁸ Podrobnosti k této biblické pasáži viz.: Beneš, J., *Humor v Tenaku/Starém Zákoně*, odst. 4.

směšného, něco pubertálního.“⁸⁹ Právě zde můžeme vidět Panovníka Hospodina, jak se směje. A snad i pláče. Jak hloupí a naivní jsou ti tvorečkové, kteří se chtějí rovnat Bohu. Boží ironie se tak stává Božím soudem nad námi. „V optice Božího humoru se jevíme, my lidičci, reprezentovaní pohřichu prohnanými ýbrmenši, jako směšní pa-tvoři, a zároveň děcka, která se dají vytrestat i namlsat, ozve-li se od nějakého rohu lísavý nebo tvrdácký hlas – a někdy postačí i rezavě skřípavý hlásek.“⁹⁰ Takto asi vidí lidskou snahu po bohorovnosti ten, který se směje. Ve Starém Zákoně, jak se pokusím ukázat v kapitole Humor ve Starém Zákoně, se tento Boží pohled projevuje. Samozřejmě na první pohled není na této idolatrii nic směšného. Řád věcí se tu převrací naruby, když se z věcí, které samy o sobě nejsou špatné, jsou však pomíjivé, začnou dělat bohové. Lidé, kteří tyto pomíjivosti zbožšťují, tito moderní fetišisté, zpravidla nemají v těchto otázkách smysl pro humor. „Fanatismus, s jakým se prohlašují příroda, věda, technika, kultura, pokrok za otázky života a smrti a klade se do nich naděje na časnou i věčnou spásu, nevidí už vůbec, co je vážné a co je opravdu směšné. Nevinný žert se tu může stát rouháním a svatokrádeží. Uražený a zesměšněný moloch se bojí pravdy, protože jeho nabubřelost a nadutost je postavena na lži a podvodu. Tuto groteskní, ale i krutou situaci můžeme vyjádřit jednou větou: Absolutizace relativního je možná jen tehdy, když se zrelativizuje absolutno.“⁹¹

Idolatrie je tedy dalším polem, ve kterém můžeme a máme používat humoru. „Stačilo, že humoristé změnili Hitlerův spis „Mein Kampf“(Můj boj) na „Mein Krampf“(Moje křeč) a tím řekli o Hitlerovi humorně vše. Humor pomáhá lidem otvírat oči, že cosi ve společnosti, v tomto případě uctívání člověka, není v pořádku.“⁹²

⁸⁹ Vrána, Experiment Křesťanství; s. 201 .

⁹⁰ Balabán, *Hebrejské člověkosloví*; str. 165 .

⁹¹ Vrána, Experiment Křesťanství, s. 202 .

⁹² Kišš, Sociálna etika, s. 331.

c. Víra a humor

Víra je v křesťanské tradici jediným způsobem, kterým se může člověk přiblížit k Bohu. V protestantismu je člověk před bohem ospravedlněn pouze na základě osobní víry. Je tedy zřejmé, že víra je jedním z pilířů celého křesťanského náboženství. Humor a smích jsou stejně jako víra pouze lidskou schopností. Nazývají se antropologickou konstantou. Ne každý člověk má však stejně vyvinutý smysl pro humor a ne každý člověk je věřící. Obojí je tedy jak vlastností člověka jako druhu, tak i jedince. Křesťan věří, že obojí je darem Boha stvořitele jak druhu, tak i jednotlivci. A pokud darem, pak darem z milosti. Svatý Filip Neri pokládal smích za vzácný a často nezasloužený dar. Humor podle něj v sobě nese nebeský tón a svou nakažlivou silou učí člověka poznávat svou malost, v níž se však také skrývá jeho pravá velikost.⁹³ Víra přichází tam, kde si člověk uvědomuje, že on sám není schopen překonat určité hranice. Hranice hříšnosti a stát se tak svatými, hranice smrti a stát se tak nesmrtelnými, hranice strachu, bezmoci a opuštění v tomto nekonečném vesmíru. Pak přichází víra a člověk může věřit, že nemusí tyto hranice sám překonávat, že už jsou překonány. Podobně je tomu i s humorem. „Humor vzniká všude tam, kde člověk naráží na vlastní hranice. Všude tam, kde se dostává cílevědomě nebo nechtíc do styku s vlastní hloupostí, nešikovností, s vlastní povrchností, malostí, prostě s nespočetnými projevy omezenosti a relativnosti lidské existence.“⁹⁴

Oba tyto dary, víra i humor, nám jakýmsi způsobem mimo jiné usnadňují život na tomto světě. Lidská bída a utrpení jsou vidět z pohledu věčnosti a pozemský život se dá lépe vydržet. Zřetelné je to i na některých velkých křesťanských světcích, jako jsou sv. Tereza z Ávily, sv. František z Assisi, Don Bosco, sv. František Slezský.⁹⁵

⁹³ Ondok, *Bereme smích vážně?*, s. 104.

⁹⁴ Pastirčák, *Duchovné aspekty humoru*, in *Humor a teológia*; str. 90 .

⁹⁵ Kvasničková, *Humor a viera ako dar*, in *Humor a teológia*; str 89 .

d. Radost a Humor

Podobně jako víra, je i radost v křesťanském kánonu vysoce ceněna. Celá Bible je prozářena radostí Božího povolání a vykoupeného lidu. Nejvíce je to patrné v žalmech a to v tzv. chvalozpěvech.⁹⁶ Na některých místech jsme vyzýváni k radosti (F 4,4) V dopise apoštola Pavla Galatským je v seznamu ovoce Ducha Svatého jmenována na druhém místě hned za láskou. Přesto i radost, podobně jako humor, není v křesťanské tradici příliš vyzdvihována. Jako na hodnotu Království Božího se na ni často zapomíná.⁹⁷ I když humor a radost nejsou fenomény totožné, přesto spolu hluboce souvisí a navzájem ze sebe mohou vyrůstat. Kde je správný smysl pro humor, je i mnoho radosti, a kde je mnoho opravdové radosti, nemusí být strach z humoru. Podobně je tomu i s humorem. V systematických teologiích jsou v otázce antropologie zpravidla široce popisována témata jako lidská padlost a hříšnost a po znovuzrození je to svatost, poslušnost, vytrvalost, atd., radost nebo smysl pro humor zde chybí. Potom se nemůžeme divit lidem jako je Nietzsche, že o křesťanech říká: „Mluví o vykoupení, ale jejich tváře vypadají nevykoupeně.“⁹⁸

Humor samozřejmě není to samé co radost. Radost jako hodnota Božího království vyrůstá z reality a přítomnosti Božího panování ve světě. Království Boží je sice mezi námi, jak praví Ježíš v evangeliích, máme ho zároveň však očekávat a usilovat o něj. A z této dialektické oscilace bytí Božího království na této zemi vzniká podle Bartha křesťanský humor.⁹⁹ Podle amerického teologa Niebuhra humor odhaluje rozpor mezi světem jaký by měl být a jaký je.¹⁰⁰ Humor se dotýká radosti, vyplývá však mimo jiné ze smutku.

⁹⁶ Viz např. Ž 16,11 .

⁹⁷ Kišš, Sociálna Etika; str. 329.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Migliore, Reappraising Barth's Theology; str. 313

¹⁰⁰ Kišš, Sociálna etika; str. 331.

C. Etický rozměr humoru

Humor jako fenomén se dá využít i zneužít. Je tedy možno humor hodnotit z hlediska křesťanské etiky. Etický přístup k fenoménu smíchu a k tomu, co s ním souvisí, tedy i humoru, pochází z antické tradice, především z Aristotelovy etiky. Smích totiž může být dobrý nebo špatný, jak Aristoteles tvrdí.¹⁰¹ Z hlediska křesťanské etiky, která vyplývá z celého působení Ježíše Krista na této zemi, je možno humor hodnotit podle toho, zda napomáhá nebo ubližuje člověku, zda vztah mezi člověkem a člověkem i mezi člověkem a Bohem buduje nebo naopak ničí. Díky humoru může člověk povstávat z těžkých ran osudu a ostatním v tom pomáhat. Můžeme ale také ostatním lidem zlým humorem tyto těžké rány uštedřit. Zde bych rád poukázal na to, že i ten zlý, úskočný a neprávem útočný humor má pojmenování humor, není jím však v křesťanském slova smyslu. Měl by spíš nést pojmenování zlomyslnost, zákeřnost, úskočnost, nebo prostě zlo. Tak je tomu samozřejmě v případě člověka, křesťana. Bůh může a, jak ukáží později, také používá i tohoto zlého humoru, aby odmaskoval a veřejně se vysmál zlu. V jeho případě je to však na místě, protože On ví, kde a co je zlo a má také právo jej soudit a odsoudit. Člověk a samozřejmě i křesťan člověk musím být v této otázce velice opatrný. Jak říká Ježíš v Matoušově evangeliu: „Nesud'te, abyste nebyly souzeni.“ Naopak křesťanský humor se představuje sympatií, soucitem, něhou a láskou.¹⁰²

D. Humorné a tragické

Název této kapitoly jaksí parafrázuje jméno knihy Eugena Drewermanna, které zní *Křesťanské a tragické*.¹⁰³ Drewermann se zde nesnaží dokázat, že by

¹⁰¹ Ondok, *Bereme smích vážně?*, s. 16 .

¹⁰² Vrána, *Experiment Křesťanství*, s. 215 .

¹⁰³ Drewermann, E., *Tragické a křesťanské, Psychoanalýza ve službách současné morální teologie?*

křesťanská vize lidské existence byla primárně tragická. Spíše chce po křesťanství, aby se i s pomocí Freudovy a Jungovy psychoanalýzy pokoušelo vyrovnat s údělem člověka, jehož psychické konflikty mezi podvědomím a vědomím vedou do situací bezmocnosti a následné tragédie. Křesťanství se však podle Drewermanna s tragickým údělem člověka, který je často nevyhnutelný, nijak nevyrovnává, nerozvinuje žádnou teologii tragického. Nakolik jsou jeho námitky opodstatněné je otázkou teologů. Nejde zde o to, že křesťanství nerozvinuje ani žádnou teologii humoru. Spíše bych chtěl poukázat na to, že i na pozadí lidské nevyhnutelné a nikým konkrétním nezaviněné tragédie je třeba vidět a hodnotit humor. Zda a jaké místo má křesťanský humor na pozadí nevyhnutelného utrpení, které je součástí tohoto světa.

E. Humorný rozměr Bible a vztah ke křesťanské religiozitě

Jak jsem již napsal v kapitole Teorie humoru, vyplývá humor zpravidla ze tří základních faktorů: 1. Pocit jakési nadřazenosti 2. Nesouměrnost 3. odlehčení. Z tohoto důvodu není nutno hledat v Bibli pouze humorné části. Ať už je ten, kdo se směje Bůh, autor nebo biblická postava. Bible dává možnost, podívat se ne ni samotnou, jako na knihu plnou humoru. Mít humor jako jeden z předpokladů, se kterými lze brát Bibli do rukou. Humor pramení z pocitu nadřazenosti. A to ne pouze nad jiným člověkem. Jak už bylo napsáno, může jít o pocit nadřazenosti nad sebou samým, nad svojí minulostí, ve které jsme udělali chyby, kterých se již dopouštět nemusíme. Zároveň jde o pocit sounáležitosti s někým, kdo vítězí nad něčím starým a strnulým. A kde jinde je možno najít lepší příklad k pocitu nadřazenosti nad svojí minulostí, než právě v Bibli. Skrze Evangelium lze vidět svoji minulost, svůj marný život bez Boha, jako hodně špatný a nemístný vtip. V celé Bibli můžeme číst jak o vlastních, tak o cizích prohrách a učit se z nich (Žd 12,1). Máme v Bibli a nejen tam, v Žd 12,1 se píše, že jsme obklopeni zástupem svědků, že běžíme ten náš běh, který je nám uložen, a na tribunách okolo sedí tito

svědkové víry a povzbuzují nás svými životy, výhrami i prohrami, které se oboje neuvěřitelnou Boží mocí změnili ve velikou Boží výhru, nepřeborné množství příkladů. Spousty situací, které se nám v milosti Boží optiky mohou jevit jako humorné. V Kristu jsme zvítězili nad vším a máme možnost vše překračovat. „Jednou z osových cest překračování světa a přesahování jeho hranic je úkon víry,....“¹⁰⁴ Jak Píše apoštol Jan v 1J 5,4: „A to vítězství, které přemohlo svět, je naše víra.“ V tomto pohledu víry nám vše, včetně Písma, smí připadat humorné, ne však směšné. Smíme se díky tomuto humoru smát sami sobě.

Druhým pramenem humoru je nesouměrnost. To, že vedle sebe položíme dvě věci, které jsou si naprosto odlišné, a my mezi nimi nacházíme spojitosti. A kde jinde je lépe popsáno spojení dvou naprosto odlišných věcí, než v Bibli. Právě v Bibli se píše o tom, jak Bůh sestupoval a sestoupil k člověku. Co může být humornější, než sestoupení milujícího všemohoucího Boha mezi naivní a často hloupé lidi. To se někdy musíme popadat za břicho, když čteme, jak Boží posel sestoupil ke Gedeónovi, který si potají mlátil pšenici v lisu, aby s ní utekl před Midjánci (Sd 6,11), a oslovil jej: „Udatný bohatýře.“ A Gedeón ani nepoznal, že jde o vtip. Nebo když po tom největším sestoupení Boha na zem v osobě Ježíše z Nazaretu, se jeho učedníci před ním hádají, kdo že je mezi nimi vlastně největší (Lk 9,46). To člověk vypadá jako malé děcko, ke kterému musí Bůh neustále přicházet a ve svojí nekonečné lásce ho neustále znovu stavět na nohy. A nebo ten vůbec největší vtip, kterému se směje celý svět. To když Bůh zachránil celý svět tím, že se nechal přibít na kříž (1K 1,18).

Třetím pramenem humoru je uvolnění. Osvobození od břemene. A zase, kde jinde než v Bibli je popsáno větší osvobození. Člověk se najednou stává svobodný od všech pravidel a zákonů a jediný zákon, který platí, je láska (J 15,12). A ta je jhem, které netíží. Navíc přece nevyplývá z člověka, aby měl strach, zda bude dost dobrá. Tou láskou je sám Ježíš Kristus. Člověk je svobodný od všeho, až se to ani

¹⁰⁴ Vrána, *Experiment řestanství*; str. 9

nechce vypočítávat. Už pro něj, aby byl zachráněn, neplatí zákon o obřízce, sobotě ani jídelníčku. Ani zákon o hříchu a smrti už pro něj neplatí. A o tom všem je Bible. Jak se tedy nad čtením těch radostných řádků nesmát.

Jak jsem se snažil dokázat v této kapitole, má humor jako všeobecně lidský fenomén svoje místo v křesťanské religiozitě. Dotýká se a do určité míry koreluje s tak důležitými křesťanskými hodnotami, jako je víra, radost, soucit, pokora, láska a spasení. Je tedy s podivem, že se mezi současnými křesťany o tomto jevu ve spojitosti s tak váženými a závažnými věcmi, jako je láska, trpělivost, pokora, mluví jaksi potichu, bokem, v závorkách.

III. Závěr

Zde se dostáváme na konec této práce a ke zhodnocení teze, která byla zformulována už v úvodu této práce. Má humor jako všeobecně lidský fenomén bytostnou funkci v křesťanské tradici? Na základě této práce se domnívám, že odpověď je kladná.

V první kapitole jsem představil fenomén humoru, se kterým jsem dále pracoval. Byl to humor vyplývající z pocitu nadřazenosti, nesouměrnosti a odlehčení. K těmto třem teoriím vzniku humoru jsem přidal čtyři základní aspekty: přesahující, odkrývající, spojující a posilující. Takovýto humor je antropologickou konstantou. To znamená, že je vlastní jak jednotlivci, tak i člověku jako druhu. Nezáleží tedy na vyznání nebo víře jednotlivce. Z toho je zřejmé, že i když je člověk křesťan, nepřestává být člověkem a smysl pro humor v něm tedy vězí. Byť často zakrslý a nepěstěný. S takto vymezeným pojmem humoru jsem zkoumal Bibli a především Starý zákon.

Zde jsem dokázal, že Bible humoru používá. A není to pouze několik málo příkladů. Přestože není humornou knihou sloužící k našemu pobavení, je to kniha plná vtipných a humorných příběhů a událostí. Je možno se zde smát spolu s aktéry příběhů nebo naopak s pisatelem těmto aktérům. A vždy je možno se smát spolu s tím, který má vše ve svých dobrých rukou.

Ve třetí kapitole jsem potom zkoumal projev a funkci humoru v křesťanské tradici s ohledem na současnou převážně česko-slovenskou teologickou diskuzi. Jak jsem ukázal, souvisí humor, jak jsem jej charakterizoval v první kapitole, s křesťanskými ctnostmi a prvky, o jejichž důležitosti a významu nikdo nepochybuje. Přesto je humor v křesťanství jaksí na vedlejší koleji. Jak bylo patrné, často musí být humor v křesťanství spíše obhajován než zkoumán a

využíván. To mu ovšem nebere jeho pozici a úlohu, kterou hraje. Přestože bývá často spíše opovrhován mezi staršími a váženějšími bratry, kteří hrají v křesťanské religiozitě ty hlavní role.

Na základě těchto důvodů popsaných ve třech kapitolách se domnívám, že pravdivost teze byla dokázána.

Seznam Literatury

- ABD-Anchor Biblical Dictionary 6 volumes, Edited By: David Noel Freedman, Random House, Inc / 1992 .
- Alter R.; The art of biblical poetry; Basic Books, New York 1985
- Balabán M.; Hebrejské člověkosloví; Hermann & synové; 1996
- Balabán, M., Humor ve Starém Zákoně, in: Zpravodaj Společnosti Křesťanů a Židů, č.53, r.2005, Praha, s. 6-9
- Balabán, M., Slintající David, in: : Zpravodaj Společnosti Křesťanů a Židů, č.46, r.2002, Praha, s.10-13
- Bándy, J., Humor v knize Jonáša, in: Zpravodaj Společnosti Křesťanů a Židů, č.53 r. 2005, s.14-16.
- Beneš, J., Humor v Tenaku/Starém Zákoně, in: Zpravodaj Křesťanů a Židů, č.53, r.2005, (cit. 20.7.2007) URL:
<http://krestane.zide.info/modules/news02/article.php?storyid=40>
- Bible, Písmo Svaté Starého a Nového Zákona, Ekumenický překlad, 10. vydání, Česká Biblická Společnost, Praha 1995
- Biblia Hebraica Stuttgartensia; Stuttgart; 1997
- Dittrichová, Papoušek, Paul a kol., Chování dítěte raného věku a rodičovská péče, Grada, Havlíčkův Brod 2004
- Drewermann,E., Tragické a křesťanské, CDK, Brno 1997
- Eliade M.; Dějiny náboženského myšlení; Oikoymenh; Praha; 1995
- Encyclopedia of Philosophy-sv.4;Crowell and MacMillan; NewYork; 1967
- Encyclopedia of Religion- sv.6; Eliade M.; Macmillan pub.comp.; NewYork; 1987
- Freud S.; *Totem a Tabu, Vtip a jeho vztah k nevědomí*, Práh; Praha; 1991
- Friedman, H.H., Humor in the Hebrew Bible, in Humor: International Journal of

- Humor Research, Vol. 13:3, Sept. 2000, s. 258-285, (cit. 10.7.2007), URL:
<http://academic.brooklyn.cuny.edu/economic/friedman/bibhumor.htm>
- Fryš, P., Nebrat se moc vážně – rozhovor s Arnoštem Goldflamem, in: Zpravodaj
 Společnosti Křesťanů a Židů, č.53, r.2005, s.11
- Grešo, J., Humor u Martina Luthera, in: Humor a teológia, Bratislava 2001
- ISBE- The international Standard Bible Encyclopedia-sv.2; edit. by Bromiley
 G.W.; Grand Rapids; Michigan; 1982
- Kafka F.; Židovské anekdoty; Marsyas; Praha; 1991
- Kišš, Radosť ako hodnota kráľovstva Božieho, in: Humor a teológia, Bratislava
 2001
- Kišš, Sociálna Etika, Univerzita Komenského, Bratislava 2006
- Kišš I.; Humor a teológia; Bratislava; 2001
- Kropáček L., Islámský fundamentalismus, Vyšehrad, Praha 1996
- Kulka, J., Humor – Freudův vklad pro psychologii a psychoterapii, [online]
 25.12.2003, (cit 15.7.2007), URL:
<http://www.arcana.cz/cz/texty.php?art=36&cat=13>
- Kvasničková, Humor a viera ako dar, in Humor a teológia, Bratislava 2001, s. 89.
- Matějček, prvních 6 let ve vývoji dítěte, Grada, Havlíčkův Brod 2005
- Migliore, Reappraising Barth's Theology, in: Theology Today, oct1986, v43-3,
 (cit. 15.8.2007) URL:[http://theologytoday.ptsem.edu/oct1986/v43-3-
 editorial.htm](http://theologytoday.ptsem.edu/oct1986/v43-3-editorial.htm)
- NIDOTTE- New international Dictionary of Old Testament Theology; edit. by Ed.
 Willem A. VanGemeren, 5 vols. Grand Rapids: Zondervan, 1997.
- Ondok, J.P., Bereme smích vážně?, Trinitas, Svitavy 2000
- Pastirčák, Duchovné aspekty humoru, in Humor a teológia; Bratislava 2001, s.90
- Poláček, O humoru v životě a v umění, československý spisovatel, Praha 1961
- Ryken L.; Words of delight: a literary introduction to the Bible; Baker Book
 House Company; 1987
- Schökel L.A.; A manual of Hebrew Poetics; Roma; 2000
- Stolovič L.; Židé žertují; Doplněk; Brno; 2001

Světlík E.; Velká kniha židovské anekdoty; Academia; Praha; 2001

Sorum, Kirkegaardovo chápanie humoru, in Humor a teológia, Bratislava 2001, s.74

Šmahal P.; 1000 Židovských Anekdot; Plot; Praha; 2004

Vlašín, Š., a kol., Slovník literární teorie, Čs. spisovatel, Praha 1977.

Vrána K.; Experiment Křesťanství; Zvon; Praha; 1995

WBC-Word Biblical Comentary;

ZPEB- The Zondervan Pictorial Encyclopedia of the Bible-sv.3; Tenney; Grand Rapids; Michigan; 1975